

سال سوم، شماره سی و سوم،
یکم بهمن ماه ۱۳۸۶
ویژه نامه
فرهنگنامه های قرآنی

مدیر مسئول: رحیم خاکی
سر دبیر: مرتضی رضائی زاده
معاون تحریریه: افشین داورپناه
مدیر اجرایی و هنری: احسان حسینی
هیئت تحریریه:
دبیر سرویس ادب: لیلا ملک محمدی
معصومه کلانکی
دبیر سرویس عکس: نقی خوش خلق
محمد نمازی / حسن آقامحمدی

فهرست

فرهنگنامه های قرآن؛ کلید راه یابی به معارف قرآنی / ۵ معادل یابی با واژه های مدرن مشکل اساسی فرهنگنامه های قرآنی است / ۵ اصطلاحات قرآنی در فرهنگنامه ها به درستی معادل یابی نمی شوند / ۶ واژه های قرآن در فرهنگنامه ها مهجور هستند / ۶ سبک های تقلیدی بزرگ ترین آسیب فرهنگنامه های قرآنی است / ۷ فرهنگنامه های قرآن با نیاز نسل امروز سازگار نیست / ۸ اساسی ترین مشکل فرهنگنامه های قرآن نبود معیاری ثابت است / ۹ فرهنگنامه های قرآنی نیازمند حمایت های ملی است / ۱۰ پژوهشگران در تدوین فرهنگنامه های قرآنی شتابزده عمل می کنند / ۱۰ لازمه ی تدوین فرهنگنامه های قرآنی حضور افراد متخصص است / ۱۱ فرهنگنامه های قرآنی در انتقال معنای امروزی واژگان موفق نبوده اند / ۱۲ فرهنگنامه های قرآنی کلاسیک در مدخل گزینی از جامعیت برخوردار نیستند / ۱۳ نسخ خطی واژه نامه های کهن قرآن مهجور مانده اند / ۱۴ فرهنگنامه های قرآنی نیازمند ساماندهی است / ۱۴ معادل یابی های امروزی، فرهنگنامه های قرآن را از معنای اصلی دور کرده است / ۱۵ فرهنگنامه های قرآنی باید بر طبق منابع گذشته ساماندهی شوند / ۱۵ روشمند نبودن، بزرگ ترین خلأ فرهنگنامه های قرآنی است / ۱۶ ارتباط مؤلف و مخاطب در فرهنگنامه های قرآنی وجود ندارد / ۱۶ واژه های قرآن در فرهنگنامه ها باید با اصطلاحات امروز مطابق شود / ۱۷ جای منبع یابی در فرهنگنامه های قرآنی خالی است / ۱۸ تکروری ها، فرهنگنامه های قرآنی را از پیشرفت باز داشته است / ۱۹ معانی استعاری تعبیرات قرآن در فرهنگنامه ها یافت نمی شود / ۱۲۰ اصطلاحات قرآن در فرهنگنامه ها نیازمند رمزگشایی است / ۲۱ فرهنگنامه های قرآنی فاقد پشتوانه های قوی علمی است / ۲۲ ساده انگاری بزرگ ترین آسیب راه فرهنگنامه های قرآن وارد می کند / ۲۲ فرهنگنامه های قرآنی نیازمند واژه گزینی با مصداق های امروزی است / ۲۳ فرهنگنامه نویسان قرآن از آخرین دستاوردهای زبانی بهره بگیرند / ۲۴ استفاده از فرهنگنامه های قرآنی نیازمند اطلاع رسانی است / ۲۴ فرهنگنامه های قرآن به کارشناسی دقیق علمی نیاز دارد / ۲۵ ذوق و سلیقه ی مؤلفان بر فرهنگنامه های قرآنی حاکم است / ۲۶ فرهنگنامه های قرآن فاقد نوآوری اند / ۲۶ شناخت شأن نزول آیات در تدوین فرهنگنامه های قرآن ضروری است / ۲۷ فرهنگنامه های قرآن بانگهی سطحی نگارش می شوند / ۲۷ فرهنگنامه های قرآن نیازمند معادل یابی درست هستند / ۲۸ معادل یابی در برخی فرهنگنامه های قرآن تفسیر به رأی است / ۳۰ فرهنگنامه های قرآن از شیوه های نوین فرهنگنامه نویسی پیروی نمی کنند / ۳۰

سخن نخست

در طول تاریخ اسلام، رمز گشایی از مفاهیم قرآنی با تکیه بر سنت، علم امروز، احادیث، روایات، تعبیر عرفانی و معانی کلام از مهمترین دغدغه های مسلمانان بوده است. به همین سبب فرهنگ نامه های قرآنی پیش از آنکه به صورت امروزی در اختیار قرار گیرند غالباً در ترجمه ها و تفاسیر و حاشیه هایی که در کتب فلسفی و عرفانی نگاشته می شدند، جا گرفتند.

قرآن، کتاب آسمانی بیش از یک میلیارد مسلمان است؛ مسلمانانی که به قرآن عشق می ورزند و در پی درک دقیق و عمیق مفاهیم متعالی آن هستند. بنابراین فرهنگ نامه نویسی قرآنی امروزه به صورت یک ضرورت انکار نشدنی جلوه می کند و در این راه دو مسئولیت متوجه فرهنگ نامه های قرآنی است: نخست آنکه می آید در تبیین معانی و تعبیر واژه ها به اصل مبدأ زمانی و زبانی آن توجه داشته باشد و دیگر آنکه بتواند این مفاهیم را در ستر زمانی حال و با کارکردهای متنوع زبان در روزگار، همراه کند و راه درک مفاهیم قرآنی را برای آینده نیز هموار سازد.

اینجاست که فرهنگ نامه نویسان باید به زبان مبدأ، تعانیس عرفانی و ند پهلویی و شأن نزول آیات و تمام آنچه پیش تر در این مضع نگاشته شده است، آشنایی کامل داشته باشند. آنچه در پی می آید کنکاش اهل دانش است درباره این موضوع که امروز بیش از همیشه جلب نظر می کند...

لیلا ملک محمدی

دبیر سرویس ادب

خبرگزاری قرآنی ایران (ایکنا)

فرهنگنامه‌های قرآن؛ کلید راه‌یابی به معارف قرآنی

انصاری و «لسان‌التنزیل» از مؤلفی ناشناخته در اواسط قرن سوم برای آشنایی محققان تألیف شدند.

محققان و متخصصان علوم قرآنی در قرن‌های اخیر به دلیل گستردگی مفاهیم قرآن، به فکر تدوین فرهنگنامه‌نویسی قرآنی افتادند و نخستین معجم با نام «تفسیرالآیات القرآن الکریم» که از مهم‌ترین معجم‌های زمان خود محسوب می‌شد توسط «ژول لایوم» شرق‌شناس فرانسوی تألیف شد.

دیگر فرهنگنامه جامع قرآن کریم با نام «الجامع للمواضع القرآن الکریم» اثر «محمدفارغ برکات»، دارای ۲۲ باب و ۴۲۲ مدخل و اثر دیگر «الترتیب و البیان التفسیر الایات القرآن» از «محمد صالح» بوده که این معجم موضوعی دارای ۱۳۰ مدخل اصلی و برخی اسامی فرعی است. در زمان معاصر نیز بسیاری از پژوهشگران به تألیف فرهنگنامه‌های قرآن همت گماشتند که از آن میان می‌توان به محمدعلی رجایی بخارایی، محمدجعفر یاحقی، کامران فانی و بهاء‌الدین خرمشاهی اشاره کرد. برای برطرف شدن آسیب‌های فرهنگنامه‌ها در سال‌های گذشته محققان سعی بسیار کرده‌اند اما بی‌تردید استفاده‌کنندگان فرهنگنامه‌های قرآن خواهان یافتن مقصود خود از راه‌های مختلف و کلیدواژه‌های متعدد و متنوع هستند و این کلیدواژه‌های محدود، به ویژه در شرایطی که سلیقه‌ای و مبتنی بر ذهنیت‌های شخصی باشد، نمی‌تواند پاسخگوی تمامی استفاده‌کنندگان باشد.

لغتنامه، معجم‌ها و دایرةالمعارف‌ها در ذیل نام «فرهنگنامه» در طول تاریخ بشر سعی در ارتباط و تعامل زبان‌ها و اندیشه‌ها داشته‌اند. معجم‌ها و فرهنگنامه‌های قرآنی نیز در رسالت خود سعی داشته‌اند تا خوانندگان را با واژه‌های قرآن آشنا و مترجمان را در راه انتقال کلام وحی راهنمایی و هدایت کنند. ضرورت آشنایی با قرآن برای ایرانیانی که مسلمان شده بودند بسیار احساس می‌شد؛ به همین دلیل نخستین ترجمه‌ی قرآن از سوی «سلمان فارسی» صورت گرفت و به این ترتیب ضرورت وجود «لغت‌نامه» و «فرهنگنامه‌ی قرآنی» از همان ابتدا احساس شده است.

فرهنگنامه‌های قرآنی در طی تاریخ اسلام، وسیله‌ای بودند تا پژوهشگران به معارف و مفاهیم باسوهلت و سرعت و بدون صرف‌ساعت‌ها وقت دست یابند. معجم‌های معنایی یا فرهنگنامه‌های قرآنی برای انجام این رسالت خود در تاریخ به دو گونه تقسیم شده‌اند؛ برخی فرهنگنامه‌ها ضمن پرداختن به تبیین یک واژه، لغت‌های قرآنی را معنا می‌کنند که به این روش تدوین، «مفردات قرآن» اطلاق می‌شود و در نوع دیگر تدوین فرهنگنامه‌ها، اصطلاحات پذیرفته‌شده در عرف جامعه به عنوان موضوع قرار می‌گیرد و مفهوم آیات، مطابق با این اصطلاحات جمع‌آوری می‌شوند.

نخستین فرهنگواره‌های قرآنی توسط شخصی به نام «ناصر بن ادهم» در اوایل قرن سوم هجری قمری به وجود آمد و سپس فرهنگواره‌های «تحفة العرب اثر ابوحیان»، «تفسیر قریب قرآن» از «محمد

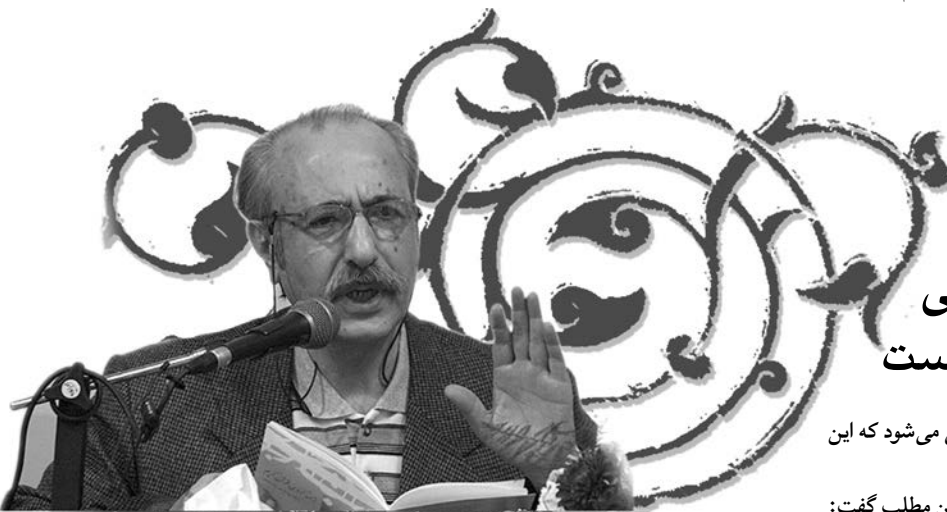
بهاء‌الدین خرمشاهی: معادل‌یابی با واژه‌های مدرن مشکل اساسی فرهنگنامه‌های قرآنی است

بسیاری از اصطلاحات قرآنی با واژه‌های مدرن فارسی معادل‌یابی می‌شود که این موضوع، فرهنگنامه‌های قرآنی را با مشکلات اساسی مواجه کرده است.

«بهاء‌الدین خرمشاهی» مترجم و فرهنگنامه‌نویس قرآنی، با بیان این مطلب گفت: واژه‌هایی مانند انقلاب در اکثر فرهنگنامه‌ها در مقابل واژه‌های مانند «جهاد» به کار رفته، در حالیکه انقلاب واژه‌ای سیاسی است که به تازگی و در قرن‌های اخیر به وجود آمده است.

وی با تقسیم‌بندی فرهنگنامه‌های قرآنی به سه دسته افزود: فرهنگنامه‌های قرآن به سه دسته تقسیم می‌شود که به نوع اول فرهنگنامه‌های قرآنی، فرهنگ‌های واژه‌یاب اطلاق می‌شود و در این فرهنگنامه‌ها جای یک واژه و یک آیه از قرآن مشخص می‌شود و از این فرهنگنامه‌ها می‌توان به فرهنگنامه‌ی «محمدجواد عبدالباقی» اشاره کرد که بارها در ایران تجدید چاپ شده است.

گردآورنده‌ی کتاب‌شناسی فرهنگنامه‌های قرآن با اشاره به فرهنگنامه‌های قرآنی نوع دوم تصریح کرد: نوع دوم فرهنگنامه‌های قرآنی، فرهنگ‌های لغت معنی هستند که به دو دسته‌ی فارسی و غیر فارسی تقسیم و در آن لغات قرآن مطابق با واژه‌های فارسی مترادف می‌شود و به عنوان نمونه از این فرهنگ‌ها می‌توان به «نثر طوبی» اثر مرحوم «آیت‌الله شعرانی» در ۱۴ جلد در زمان معاصر و «لسان‌التنزیل» و «وجوه‌القرآن» به عنوان فرهنگنامه‌های کلاسیک اشاره کرد. خرمشاهی با توجه به نوع سوم فرهنگنامه‌های قرآنی یادآوری کرد: نوع سوم فرهنگنامه‌های قرآن فرهنگنامه‌های موضوعی است که از میان این فرهنگنامه‌ها می‌توان به «فرهنگ موضوعی ژول لایوم» با ترجمه‌ی مرحوم «الهی قمشه‌ای» یاد کرد که کتابی کم‌موضوع اما پر حجم است و از نوع پر موضوع آن می‌توان به «فرهنگ تفسیری موضوعات قرآن» اثر «حجت‌الاسلام

عبدالمجید معادیخواه» اشاره کرد. وی با اشاره به شیوه‌های مدخل‌گزینی در فرهنگنامه‌های قرآنی تأکید کرد: در حال حاضر مدخل‌گزینی به دو شیوه صورت می‌گیرد و در نوع اول، فرهنگنامه‌نویس خود به عنوان مدخل‌ساز عمل می‌کند و واژه‌ها را مدخل‌گزینی می‌کند و در نوع دوم مدخل‌ها را با استفاده از واژه‌های قرآن در فرهنگنامه‌ها به کار می‌برد.

تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی ناکافی است

عضو پیوسته‌ی فرهنگستان زبان و ادب فارسی گردآوری و تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی را در حال حاضر ناکافی دانست و اظهار کرد: برخی فرهنگنامه‌های یک جلدی نمی‌توانند مشکلات محققان و مترجمان قرآن را برطرف کند و باید مجموعه‌ای کلی از فرهنگنامه‌های قرآن همراه با شرح کلی آیات همراه با شواهد تدوین شود. وی تصریح کرد: کاربرد فرهنگنامه‌های قرآن تنها شرط کافی بهره‌گیری محققان و مترجمان نیست و آنها باید با طرز استفاده از این فرهنگنامه‌ها آشنایی کامل داشته باشند. خرمشاهی در پایان با ارزیابی فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر گفت: در دوران معاصر فرهنگنامه‌های قرآن از لحاظ کمی و کیفی بارش قابل توجهی رو به رو بوده‌اند و آثاری مانند «شرح لغات قرآن» اثر «حسین شریعتمداری» در چهار جلد از تفسیر نمونه‌ی آیت‌الله مکارم شیرازی جوابگوی نیاز بسیاری از مخاطبان و جوانان است.

کامران فانی:

اصطلاحات قرآنی در فرهنگنامه‌ها به درستی معادل‌یابی نمی‌شوند

اصطلاحات خاص مربوط به برخی واژه‌های قرآنی، علوم الهیات و به ویژه فلسفه‌ی دین در فرهنگنامه‌ها با مشکلاتی همراه بوده است و این واژه‌ها به درستی معادل‌یابی نمی‌شوند.

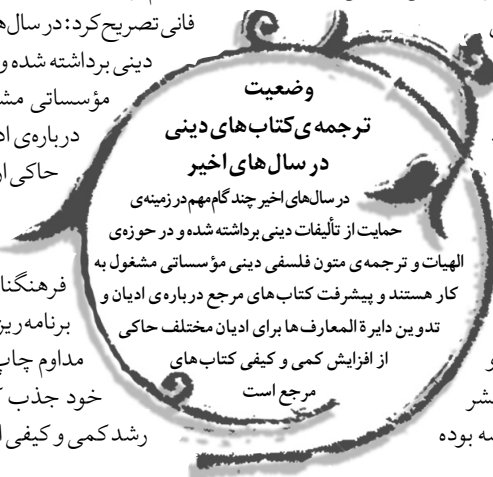
دکتر «کامران فانی» مترجم و پدر علم کتابداری در ایران، ضمن بیان این

مطلب گفت: باید در زمینه‌ی فرهنگنامه‌های دینی برنامه‌ریزی جامع‌شود و گام‌های جدی برداشته‌شود تا مورد استقبال مخاطبان قرار گیرد و سبب تشویق کتاب‌های با ارزش‌تر به زبان‌های دیگر جهان فراهم‌کند. وی با ارزیابی ترجمه‌های قرآنی فارسی‌زبانان به زبان دیگر افزود: البته تدوین و تألیف برخی کتاب‌های مرجع در سال‌های گذشته در حوزه‌ی دین در پیشبرد این جریان بسیار امیدبخش بوده است و هم‌اکنون ترجمه‌هایی از قرآن از سوی مترجمان فارسی‌زبان به زبان انگلیسی و فرانسه صورت گرفته و بیش از ۵۰۰ کتاب دینی و قرآنی از فارسی به فرانسه منتشر شده که نشان‌دهنده‌ی تجربه‌های موفق در این عرصه بوده

نایب‌رییس کتابخانه‌ی ملی با توجه به ترجمه‌ی کتاب‌های دینی ادامه داد: ترجمه‌ی متون دینی مانند ترجمه‌ی متون دیگر مشکلاتی دارد؛ اما مشکلات اختصاصی در زمینه‌ی متون دینی با توجه به چاپ بالای کتاب در حوزه‌ی دین از مشکلات کم‌تری نسبت به سایر متون برخوردار است.

فانی تصریح کرد: در سال‌های اخیر چند گام مهم در زمینه‌ی حمایت از تألیفات دینی برداشته‌شده و در حوزه‌ی الهیات و ترجمه‌ی متون فلسفی دینی مؤسساتی مشغول به کار هستند و پیشرفت کتاب‌های مرجع درباره‌ی ادیان و تدوین دایرة‌المعارف‌ها برای ادیان مختلف حاکی از افزایش کمی و کیفی کتاب‌های مرجع است.

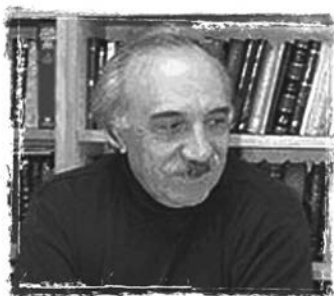
وی در پایان برنامه‌ریزی منسجم و جامع را راهکاری برای بهبود ترجمه‌ها و واژه‌های فرهنگنامه‌های قرآنی و دینی دانست و اظهار کرد: باید با برنامه‌ریزی منسجم کتاب‌های اصیل‌شناسایی و به‌طور مداوم چاپ‌شود تا مخاطبان خود را به‌طور کامل به سمت خود جذب‌کند و متولیان فرهنگی با ایجاد برخی زمینه‌ها، رشد کمی و کیفی این تحقیقات را بیش‌تر کنند.

وضعیت

ترجمه‌ی کتاب‌های دینی در سال‌های اخیر

در سال‌های اخیر چند گام مهم در زمینه‌ی حمایت از تألیفات دینی برداشته‌شده و در حوزه‌ی الهیات و ترجمه‌ی متون فلسفی دینی مؤسساتی مشغول به کار هستند و پیشرفت کتاب‌های مرجع درباره‌ی ادیان و تدوین دایرة‌المعارف‌ها برای ادیان مختلف حاکی از افزایش کمی و کیفی کتاب‌های مرجع است

حسن انوری:

واژه‌های قرآن در فرهنگنامه‌ها مهجور هستند

فرهنگنامه‌هایی که امروز در زمینه‌ی علوم قرآن تدوین شده، به بسیاری از واژه‌های قرآن توجه نداشته‌اند و این موضوع سبب شده است تا این واژه‌ها در عصر ما مهجور باقی بمانند.

دکتر «حسن انوری» عضو پیوسته‌ی فرهنگستان زبان و ادب فارسی و استاد سابق دانشگاه علامه طباطبائی، ضمن بیان این مطلب گفت: در زمان ما عده‌ی بسیاری به گردآوری و ترجمه‌ی واژه‌های قرآنی در فرهنگنامه‌ها روی آوردند؛ اما توضیح کامل و جامعی درباره‌ی تاریخ، زمان و ورود واژه‌های تخصصی قرآن به ادبیات فارسی ارائه نکرده‌اند.

وی آشنایی با علم واژه‌شناسی را از سوی فرهنگنامه‌نویسان قرآنی ضروری خواند و تصریح کرد: لغات قرآنی در صورتی در فرهنگنامه‌ها شناسایی می‌شود که این واژه‌ها در متون ادب فارسی به درستی شناسایی و به ترتیب الفبایی تنظیم شوند تا بتوانند آگاهی لازم را برای مخاطبان به همراه داشته باشند.

عضو پیوسته‌ی فرهنگستان زبان و ادب فارسی تسلط فرهنگ‌نویسان

قرآنی به هر دو زبان فارسی و عربی را از عوامل بالابردن سطح کیفی فرهنگنامه‌های قرآنی دانست و تأکید کرد: یک فرهنگ‌نویس قرآنی باید برای فراگیری ساخت و اجزای زبان فارسی و عربی اهتمام جدی داشته باشد و کسی که در کار فرهنگ‌نویسی دوزبانه است، باید هر دو زبان را خوب بشناسد؛ اما امروز کسانی که به نگارش فرهنگ‌های بازاری موجود اقدام کرده‌اند، نه زبان مبدأ را خوب می‌دانند و نه زبان مقصد را می‌فهمند. انوری افزود: هم‌اکنون عده‌ای در نگارش فرهنگنامه‌های قرآن کتاب‌های مرجع را جلوی خود می‌گذارند، فرهنگنامه می‌نویسند یا با استفاده از متون مختلف قطعه‌ای را به عنوان قطعه‌ی برگزیده انتخاب می‌کنند؛ در حالی که همه‌ی این فرهنگنامه‌ها اصولی دارند که باید طبق آن اصول عمل‌شود.

وی در پایان با اشاره به وضعیت فرهنگ‌نویسی امروز گفت: در حال حاضر با شرایط مطلوب فرهنگ‌نویسی فاصله‌ی بسیاری داریم و فرهنگ ما زمانی کاربردی و روزآمد است که کاربرد واژه‌ها مشخص شده و حوزه‌های مختلف از هم تفکیک شوند.

واژه‌های قرآنی و فرهنگنامه‌های قرآنی

فرید جواهرکلام:

سبک‌های تقلیدی بزرگ‌ترین آسیب‌فرهنگ‌نامه‌ی قرآنی است

جواهرکلام تسلط مترجمان قرآن را به دو زبان مبدأ و مقصد ضروری ارزیابی کرد و افزود: کسانی که به کار ترجمه‌ی قرآن می‌پردازند باید به زبان عربی و دستور زبان فارسی کاملاً مسلط باشند و یکی از دلایلی که امروز ترجمه‌ها دارای اغلاط بسیاری هستند، نبود تسلط دو زبانه در بین برخی مترجمان قرآن است.

وی تأکید کرد: هم‌اکنون مترجم خوب کم داریم و مترجمان باید علاوه بر اطلاعات کلی و عمومی از دین مبین اسلام مقداری ذوق داشته باشند تا در جذب مخاطبان موفق عمل کنند.

این مترجم در پایان کار ترجمه را کاری دشوار و وقت‌گیر و هزینه‌بر خواند و گفت: هم‌اکنون شیوه‌ی روان‌نویسی در ترجمه‌ها افزایش یافته است و باید نهادها زمینه‌ی حمایت و تشویق را از مترجمان و مؤلفان قرآنی بیشتر کنند.

فرید جواهر کلام فرزند مترجم و مؤلف معروف علی جواهر کلام، در سال ۱۳۰۴ در تهران متولد شده است. از وی ترجمه‌ی کتاب‌هایی چون «صعود و سقوط اتحاد جماهیر شوروی»، «امپراتوری اینکا»، «تاریخ مردان عرب»، «سفرهای مارکوپولو» و «رمان جن و پری» به چاپ رسیده است.

فرهنگ‌نامه‌های قرآنی در حال حاضر به صورت تقلیدی هستند و خلاقیت و نوآوری چندانی در آنها دیده نمی‌شود.

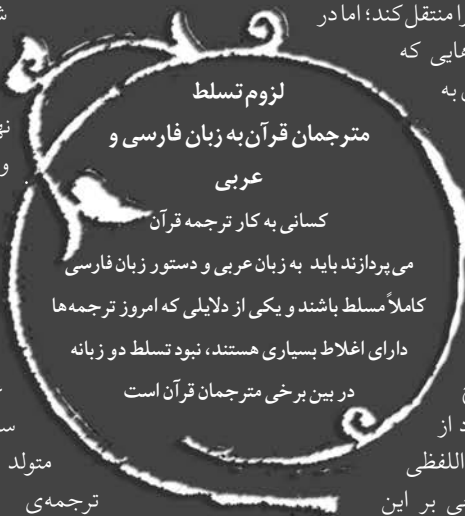
«فرید جواهرکلام» مترجم سوره‌ی مریم و متون ادبی و تاریخی، با بیان این مطلب گفت: فرهنگ‌نامه‌هایی که در زمینه‌ی واژه‌های قرآنی از زبان‌های عربی به فارسی تدوین شده توضیح کاملی نداشته است و به مترجمان کمک زیادی نمی‌کند.

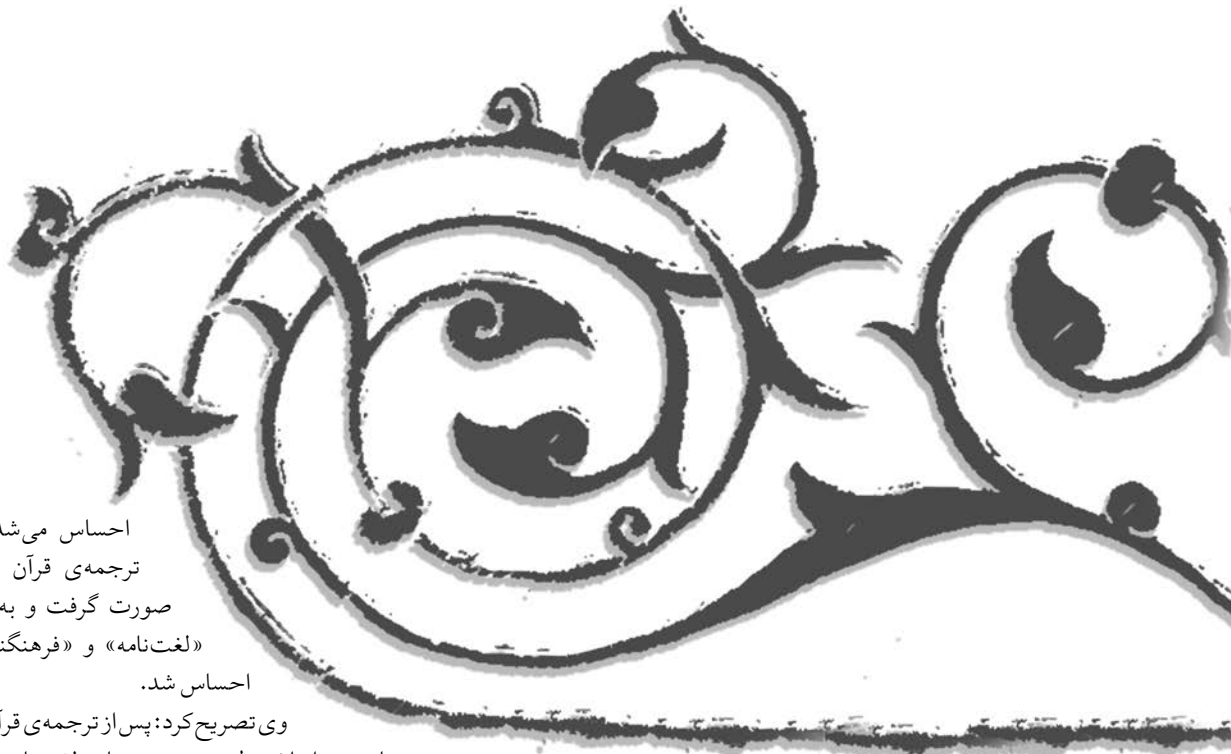

وی با توجه به ترجمه‌ی قرآن به زبان‌های غیر از فارسی تصریح کرد: ۵۰ درصد قرآن‌هایی که هم‌اکنون توسط فارسی‌زبانان به زبان‌های دیگر ترجمه می‌شود نمی‌تواند به خوبی اصالت روحانیت قرآن مجید را منتقل کند؛ اما در حال حاضر ترجمه‌هایی که

برخی از فارسی‌زبانان به انگلیسی، فرانسه و آلمانی صورت دادند راساتر شده و با معنویت بیشتر به مخاطبان منتقل می‌شود.

مترجم «تاریخ مردان عرب» با انتقاد از ترجمه‌های تحت‌اللفظی قرآن ادامه داد: برخی بر این اعتقادند که قرآن باید به صورت کلمه به کلمه ترجمه و معانی باطنی قرآن به طور کامل ترجمه شود که این نوع ترجمه‌ها سبب می‌شود تا مترجمان به روانی متن دقت نکنند.

احساس می‌شد؛ به همین دلیل نخستین ترجمه‌ی قرآن از سوی «سلمان فارسی» صورت گرفت و به این ترتیب ضرورت وجود «لغت‌نامه» و «فرهنگ‌نامه‌ی قرآنی» از همان ابتدا احساس شد.

وی تصریح کرد: پس از ترجمه‌ی قرآن به فارسی، این زبان به عنوان زبان دوم اسلام مطرح و ترجمه‌ها و لغت‌نامه‌های متفاوتی در ایران و در قسمت‌هایی از ماوراءالنهر صورت گرفت که پیش از این وجود نداشت؛ زیرا در آن زمان بود که مردم خود را نیازمند دانستن معانی و کلمات قرآنی می‌دانستند. مدیر گروه دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد شکل‌گیری نخستین فرهنگ‌نامه‌ی عربی به فارسی را در قرن دوم و سوم هجری قمری دانست و افزود: نخستین لغت‌نامه‌ها پس از اسلام، فرهنگ‌نامه‌های قرآنی بود و از آن میان «لسان التنزیل» را می‌توان نام برد که تمام کلمات دشوار قرآن را با معادل فارسی از سوره‌ی «بقره» تا سوره‌ی «ناس» گردآوری کرده بود.

وی ادامه داد: کتاب دیگری که در همان قرون به نگارش درآمد «تفسیر مفردات قرآن» از مؤلفی ناشناخته بود که به شیوه‌ی «لسان التنزیل» با بیان صور قرآن و ترجمه‌ی لغت‌ها به فارسی روان، ترجمه شده بود.

یاحقی با توجه به شکل‌گیری سایر فرهنگ‌نامه‌ها در قرن‌های بعدی گفت: فرهنگ‌نامه‌ی دیگر قرآنی که در قرن پنجم نوشته شد «الدرر فی الترجمان القرآن» محمد منصور مروزی بود که باعث شد بعدها بسیاری از فرهنگ‌نامه‌ها - در شرق و ماوراءالنهر که به زبان عربی کم‌تر آگاه بودند - به این شیوه از فرهنگ‌نامه‌نویسی روی آورند که از آن میان آثاری چون «المرید فی اللغات القرآن»، «تاج المصادر» از «جعفر بیهقی» و «وجوه القرآن» که به سبک و روشی واحد معادل‌یابی لغات گردآوری شده بودند، اشاره کرد.

یاحقی با توجه به شکل‌گیری فرهنگ‌نامه‌های قرآنی پس از صفویه تصریح کرد: از زمان صفویه تا دوران معاصر، زبان فرهنگ‌نامه‌های قرآنی تغییر کرد و بسیاری از واژه‌های مأنوس و رایج در زبان فارسی در ترجمه‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها به کار رفت و این موضوع زمینه‌ای برای آن شد که از قرآن‌های خط کهن، فرهنگ‌نامه‌های زیادی به وجود آید.

یاحقی در پایان با اشاره به فرهنگ‌نامه‌ی قرآنی در زمان معاصر عنوان کرد: امروز فرهنگ‌نامه‌نویسان نباید تنها به معادل‌یابی اکتفا کنند و باید بسیاری از جنبه‌های فرهنگ‌نامه‌های قرآنی و شواهد آیات را در نظر بگیرند.

محمدجعفر یاحقی:

فرهنگ‌نامه‌های قرآن با نیاز نسل امروز سازگار نیست

محققان برای تدوین فرهنگ‌نامه‌های قرآنی باید ضمن مطالعه‌ی فرهنگ‌نامه‌های کلاسیک، این فرهنگ‌نامه‌ها را با نیاز جوانان و مخاطبان امروز مطابق کنند. دکتر «محمدجعفر یاحقی» مدیر گروه دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد، با بیان این مطلب گفت: اکثر کسانی که به کار فرهنگ‌نامه‌نویسی قرآن مشغول‌اند، به دو زبان فارسی و عربی اشراف لازم ندارند و از برخی دانش‌های قرآن مانند نحو، صرف، تفسیر، تلاوت و دانش‌های ادبی بی‌اطلاع هستند.

وی با بیان این مطلب که فرهنگ‌نامه‌ها نباید تنها به معادل‌یابی بسنده کنند ادامه داد: فرهنگ‌نامه‌ها وجوه مختلفی به غیر از معنای صرف لغات دارند و محققان نباید مانند فرهنگ‌نامه‌های قرآنی کلاسیک به لغت معنی بسنده کنند و باید جنبه‌های کاربردی را در نظر گرفته و فرهنگ‌نامه‌های قرآنی را به صورت «کشف‌الآیات» و «کشف‌المطالب» به مخاطبان ارائه دهند.

گردآورنده‌ی «فرهنگ قرآن» با توجه به تأثیر

فرهنگ‌نامه‌ها بر ترجمه‌های امروزی قرآن عنوان کرد: تحقیقات زیادی درباره‌ی تفسیر و ترجمه براساس فرهنگ‌نامه‌های قرآن صورت گرفته است؛ اما امروزه تنها برای ترجمه از فرهنگ‌نامه‌های قرآنی بهره گرفته نمی‌شود و لغت‌نامه‌های قرآنی بیشتر فواید فرهنگی و جانبی دارند.

یاحقی با اشاره به دوره‌های تاریخی شکل‌گیری فرهنگ‌نامه‌ی قرآنی افزود: ضرورت آشنایی با قرآن برای ایرانیانی که مسلمان شده بودند بسیار

فرهنگ‌نامه‌های قرآنی
از صفویه تا دوران معاصر
از زمان صفویه تا دوران معاصر زبان فرهنگ‌نامه‌های قرآنی تغییر می‌کند و در آن‌ها بسیاری از واژه‌های مأنوس و رایج در زبان فارسی در ترجمه‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها به کار می‌رود و این موضوع زمینه‌ای برای آن شد که از قرآن‌های خط کهن فرهنگ‌نامه‌های زیادی به وجود آید

محمد مهدی جعفری: اساسی ترین مشکل فرهنگنامه‌های قرآن نبود معیاری ثابت است

وی «غریب‌الحدیث‌ها» را نوعی دیگر از انواع فرهنگنامه‌های قرآن دانست و بیان کرد: در غریب‌الحدیث‌ها لغات دور از ذهنی که در احادیث آمده جمع‌آوری شده است و از قدیمی‌ترین آنها می‌توان به غریب‌الحدیث ابن‌صدام عربی، ابن‌قطیبه و زمخشری اشاره کرد. جعفری با توجه به نحوه تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی در دوران معاصر تأکید کرد: تدوین فرهنگنامه در دوران معاصر به شکل امروزی از ۱۰۰ سال گذشته و با «قاموس قرآن» مرحوم قریشی آغاز شد و پس از آن توسط مرحوم «احمدعلی رجایی بخارایی» در آستان قدس رضوی ادامه یافت و توسط شاگرد وی «محمدجعفر یاحقی» به پایان رسید.

وی با تقدیر از کتاب «پرتوی از قرآن» مرحوم آیت‌الله طالقانی، این اثر را در دوران معاصر از منابع بارز زبان فارسی خواند و گفت: در کتاب پرتوی از قرآن ۵ جزء از قرآن تفسیر می‌شود که در آن نخست به معنای مفردات توجه و سپس کلمات قرآن، آهنگ و ترکیب کلمات به عنوان معجزه‌ی قرآن یاد شده است.

وی با توجه به نحوه‌ی مدخل‌گزینی در فرهنگنامه‌های قرآنی گذشته و معاصر گفت: مداخل از نظر شکل و لفظ، جامع؛ اما از لحاظ معنوی از جامعیت برخوردار نیست؛ زیرا مفاهیم و معانی قرآن را تنها با به کار بردن لفظ نمی‌توان بیان کرد.

جعفری درباره‌ی معادل‌یابی در فرهنگنامه‌های قرآنی تصریح کرد: مسئله‌ی مهمی که در معادل‌یابی کلمات قرآن، در مفردات و در ترکیبات باید مورد توجه قرار بگیرد، در نظر داشتن فرهنگ زمان نزول قرآن و معادل‌یابی با واژه‌های امروزی است.

این استاد دانشگاه در پایان با انتقاد از معادل‌یابی برخی لغات قرآن گفت: در برخی از فرهنگنامه‌ها تقوا را به معنای پرهیزکاری ترجمه کرده‌اند؛ در حالی که تقوا معنای آگاهی می‌دهد و آیت‌الله طالقانی در مقابل این واژه «پروا پیشگی» را مطرح کرده‌اند.

اعمال ذوق و سلیقه‌ی شخصی مؤلفان، تعدد و نبود معیاری ثابت را برای تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی رقم زده است.

دکتر «محمد مهدی جعفری» استاد دانشگاه شیراز و پژوهشگر، با بیان این مطلب گفت: دیدگاه‌های مختلف مؤلفان آسیب‌های زیادی به معنای کلمات در ترجمه‌ها و فرهنگنامه‌های قرآنی وارد کرده و سبب شده است تا در گردآوری این فرهنگنامه‌ها، معیار ثابتی لحاظ نشود.

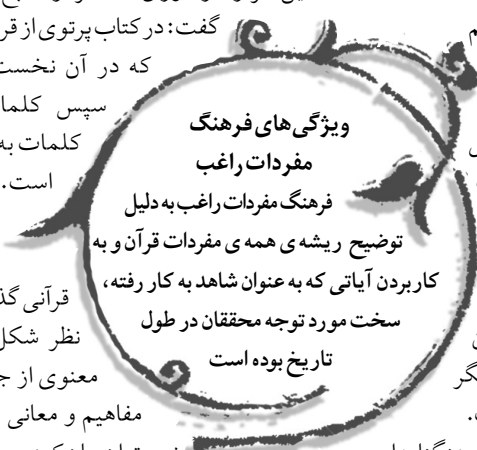
وی با توجه به معانی فرهنگنامه‌های قرآن تصریح کرد: فرهنگنامه‌ها در تاریخ، اشکال متفاوتی داشته‌اند که می‌توان به مفردات قرآن و علوم قرآنی اشاره کرد که از گذشته تألیف آن متداول بوده و مورد توجه اصحاب پیغمبر (ص) قرار داشته است.

این مترجم نهج‌البلاغه با اشاره به نحوه‌ی تنظیم فرهنگنامه‌های علوم قرآنی ادامه داد: در فرهنگنامه‌های علوم قرآنی دلیل‌شان نزول آیات، تفاسیر مختلف قرآن و سایر موضوعات قرآنی مثل محکم و متشابه، مکی و مدنی و تاریخی‌چهی قرائت قرآن بررسی شده است.

جعفری به تدوین نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ اشاره و عنوان کرد: نخستین آثاری که در تاریخ اسلام شکل گرفته درباره‌ی قرآن بوده، اما بسیاری از آنها در ضمن تألیفات آثار دیگر پدید آمده و شهرتی به نام فرهنگنامه پیدا نکرده است.

وی از فرهنگ مفردات راغب اصفهانی به عنوان فرهنگنامه‌ای منحصر به فرد برای قرآن نام برد و تصریح کرد: فرهنگ مفردات راغب به دلیل توضیح ریشه‌ی همه‌ی مفردات قرآن و به کار بردن آیاتی که به عنوان شاهد به کار رفته، سخت مورد توجه محققان در طول تاریخ بوده است.

این استاد دانشگاه افزود: از دیگر فرهنگنامه‌های قدیمی که واژگان را به طور کامل توضیح می‌دهد می‌توان به «مجمع‌البحرین» اشاره کرد که لغات قدیمی را جمع‌آوری و درباره‌ی شکل‌گیری هر یک از آنها توضیح کامل داده است.

ویژگی‌های فرهنگ

مفردات راغب

فرهنگ مفردات راغب به دلیل

توضیح ریشه‌ی همه‌ی مفردات قرآن و به

کار بردن آیاتی که به عنوان شاهد به کار رفته،

سخت مورد توجه محققان در طول

تاریخ بوده است

ساز و کارهای تشکیلاتی برای پروژه‌های عمده‌ای مانند فرهنگنامه‌های قرآنی در کشور طراحی نشده است و اجرای پروژه‌های تحقیقاتی این دایرة‌المعارف‌ها حمایت‌های ملی را از سوی تمام نهادها می‌طلبد.

حجت‌الاسلام والمسلمین «علی خراسانی» مسوول مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ضمن بیان این مطلب گفت: فرهنگنامه‌های قرآنی گونه‌ای از دایرة‌المعارف‌ها هستند و مشکلی که ضمن کمبود منابع انسانی در این فرهنگنامه‌ها به چشم می‌خورد، نبود تلقی مناسب از اهمیت این پروژه‌های تحقیقاتی است و اگر فرهنگنامه‌نویسان از حمایت ملی و همه‌جانبه برخوردار شوند، فرهنگنامه‌های جامع و کاملی برای استفاده‌ی پژوهشگران تدوین می‌شود.

وی با اشاره به مراحل تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی تصریح کرد: تدوین فرهنگنامه‌ها کاری وسیع و گسترده محسوب می‌شود و مهم‌ترین ضعف و کاستی آن، زمان محدود در گردآوری مدخل‌ها است. مسوول مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم یکی از مهم‌ترین مراحل گردآوری فرهنگنامه‌های قرآنی را گردآوری و جمع‌آوری مدخل‌ها دانست و تأکید کرد: یکی از اساسی‌ترین مراحل تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی، مدخل‌گزینی است. حجت‌الاسلام خراسانی با توجه به منابع مورد

استفاده در فرهنگنامه‌ها ادامه داد: تفسیرها مهم‌ترین راهنما و دستمایه برای بیان مجموعه روایات، شأن نزول، اعلام مرتبط با آیات قرآن، بیان

مانند «ژول لابوم» تدوین کرده‌اند. حجت‌الاسلام خراسانی فرهنگنامه‌های قرآن را به سه نوع تقسیم‌بندی و اظهار کرد: در نوع نخست

مسوول مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم: فرهنگنامه‌های قرآنی نیازمند حمایت‌های ملی است

فرهنگنامه‌ها، ذیل واژگان قرآن به معنای فارسی اشاره می‌شود و در نوع دوم این فرهنگنامه‌ها آیات قرآن طبقه‌بندی و به شکل موضوعی معرفی می‌شود و در نوع سوم مانند «معجم المفهرس» تألیف «فواد عبدالباقی» که برای دسترسی سریع به آیات قرآن است می‌توان بایک‌واژه به آیه‌ای از قرآن دست یافت.

وی همچنین درباره‌ی عملکرد مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم در سال‌های اخیر در زمینه‌ی گسترش فرهنگنامه‌های قرآنی افزود: مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم یکی از بزرگ‌ترین مراکز پژوهشی جهان اسلام است که در حدود بیست سال گذشته برنامه‌ریزی برای جامعیت‌بخشی به زیرساخت‌های فرهنگنامه‌های قرآنی را در دستور کار خود قرار داده و موفق به ارائه‌ی ۱۰ جلد از پروژه‌ی فرهنگ قرآن شده است.

وی در پایان از حمایت دانشجویان در زمینه‌ی تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی توسط مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم خبر داد.

اصطلاح‌نامه‌های علوم قرآنی و مستندات قرآنی در مداخل و نمایه‌ها هستند.

مسوول مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم نبود جامعیت کامل در مدخل‌ها را از انتقادات وارد بر برخی از فرهنگنامه‌ها دانست.

وی با اشاره به شکل‌گیری فرهنگنامه‌های قرآنی در کشور گفت: فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ کارکردهای متفاوتی داشته و به منظور دسترسی به آیات قرآن شکل گرفته است و نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی را مستشرقان غیر مسلمان

دبیر همایش «قرآن و علوم روز»: پژوهشگران در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی شتابزده عمل می‌کنند

وی فرهنگنامه‌های قرآنی را به چراغ راهنمایی پیش روی محققان تشبیه کرد و گفت: هم‌اکنون به دلیل گستردگی حوزه‌های مطالعاتی فرصت‌های زیادی در اختیار پژوهشگران نیست و فرهنگنامه‌های قرآنی می‌تواند ضمن صرفه‌جویی در وقت، بسیاری از اصطلاحات تخصصی، مراکز و منابع را به طور اجمالی در اختیار مترجمان و مفسران قرآن قرار دهد.

دبیر علمی همایش قرآن پژوهی حوزه و دانشگاه با دسته‌بندی فرهنگنامه‌ها به «فرهنگنامه‌های موضوعی»، «فرهنگنامه‌های اعلام»، «کشف‌المطالب» و «معجم‌ها» تصریح کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی با توجه به عمق و جامعیت خود اطلاعاتی را در

پژوهشگران در کارهای پژوهشی مانند تدوین «دایرة‌المعارف‌ها» و «فرهنگنامه‌های قرآنی» حوصله و دقت به خرج نمی‌دهند و با شتابزدگی عمل می‌کنند.

دکتر «سید نعمت‌الله تقوی» دبیر علمی همایش «قرآن و علوم روز»، ضمن بیان این مطلب افزود: نخستین اشکال فرهنگنامه‌های قرآنی نبود روحیه‌ی کار گروهی است که سبب شده این دایرة‌المعارف‌ها به صورت روشمند و عمیق گردآوری نشود.

ابوالفضل بهرامپور:

لازمه‌ی تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی

حضور افراد متخصص است

معادل‌یابی درست را دارند و علت این که امروز ترجمه‌های قرآن مابا پرازنزهای بسیار همراه است، نبود معادل‌های کامل و جامع در لغتنامه‌های قرآنی است.

این مترجم قرآن با توجه به ضرورت درست معادل‌یابی واژگان و تأثیر بر ترجمه‌های قرآنی عنوان کرد: معادل‌یابی در فرهنگنامه‌ها کاری بسیار مشکل است و تنها مفسران و لغت‌شناسان قرآنی توانایی معادل‌یابی درست را دارند و علت این که امروز ترجمه‌های قرآن مابا پرازنزهای بسیار همراه است، نبود معادل‌های کامل و جامع در لغتنامه‌های قرآنی است.

وی در پایان با اشاره به ضرورت آشنایی فرهنگنامه‌نویسان قرآن با معادل‌های امروزی گفت: لغتنامه‌نویسان قرآنی باید با معادل‌های امروزی اصطلاحات قرآن آشنا باشند و اصطلاحات قرآنی را برای آشنایی مفسران با واژه‌های امروز معادل‌یابی کنند.

تصریح کرد: در فرهنگنامه‌هایی مانند «قاموس قرآن»، «مجمع‌البحرین» و «مفردات راغب» لغت‌های استعمال شده‌ی فراوانی با معادل‌های فارسی وجود دارد؛ اما این لغتنامه‌ها نمی‌توانند یک مفسر یا مترجم قرآن را قانع کند.

بهرامپور اطناب را از مشکلات اساسی وارد بر فرهنگنامه‌های قرآنی دانست و یادآوری کرد: یکی از آسیب‌هایی که در فرهنگنامه‌های قرآنی وجود دارد، این است که در برخی از لغتنامه‌ها در برابر یک لغت، معانی بسیار به کار رفته است؛ برای مثال در برابر کلمه‌ای مانند «نوم» تعبیری مانند «خواب پرندگان»، «تعبیر خواب» و ... به کار رفته و سبب شده تا لغت‌ها با حجم بالا به مخاطبان عرضه شود.

نمود معادل‌یابی درست در لغتنامه‌های قرآنی معادل‌یابی در فرهنگنامه‌ها کاری بسیار مشکل است و تنها مفسران و لغت‌شناسان قرآنی توانایی

حضور برخی افراد ناشی و غیر متخصص سبب می‌شود تا برخی واژه‌ها و اصطلاحات در فرهنگنامه‌های قرآنی به درستی معادل‌یابی نشود. «ابوالفضل بهرامپور» مترجم و مفسر قرآن، ضمن بیان این مطلب گفت: متخصصان علوم قرآنی باید کتاب‌هایی مانند «اصول کافی» را به زبان ساده بازگو کنند تا عموم مردم بتوانند با علمی مانند «روایت‌شناسی» و تفسیر قرآن آشنا شوند.

وی با اعتقاد بر اینکه پژوهشگران جوان نباید به فرهنگنامه‌های قرآن بپردازند تصریح کرد: کسب تجربه‌ی کافی نخستین گام در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی است و جوانان باید در درجه‌ی اول با علوم مربوط به فرهنگنامه‌نویسی آشنا و سپس به تحقیق و نوشتن فرهنگنامه روی آورند.

گردآورنده‌ی مجموعه تفسیر «نسیم حیات» با انتقاد از فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر و کلاسیک

تقوی عنوان کرد: تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی بر اساس لغت معنی شکل گرفت و سپس دایرة‌المعارف‌هایی با عناوین و مدخل‌های مختلف افزوده شد و این گستردگی سبب شکل گرفتن تفسیرالایات‌ها شد.

وی با اشاره به تشکیل انواع فرهنگنامه‌های قرآنی اضافه کرد: تدوین کشف‌المطالبها از زمان حکومت ناصرالدین شاه آغاز شد و نیاز به آگاهی درباره‌ی شخصیت‌های قرآن باعث شد تا فرهنگنامه‌های اعلام قرآن تألیف «دکتر خزعلی»

و کتاب «معناشناسی واژگان قرآن» از «صالح عزیمه» به ترجمه‌ی «سید حسن سیدی» به وجود آید.

دبیر همایش قرآن و علوم روز درباره‌ی شکل‌گیری فرهنگنامه‌های قرآنی در زمان معاصر بیان کرد: تألیفاتی مانند «نثر طوبی» از «مرحوم شعرانی» و «فرهنگ لغات قرآن» اثر «مرحوم عباس شوشتری» و «قاموس قرآن» نوشته‌ی «سیدعلی قریشی» توانسته است نیاز بسیاری از مخاطبان را در زمان معاصر پاسخ گوید.

تقوی در پایان حضور محققان جوان را با مطالعه‌ی کافی و بدون داشتن شتابزدگی در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی ضروری دانست.

اختیار مخاطبان قرار می‌دهند؛ برای مثال برخی از فرهنگنامه‌های قرآن تنها جنبه‌ی لغتی محض دارد و به موضوعات و اصطلاحات پرداخته‌اند.

تقوی با بیان اینکه بسیاری از لغتنامه‌های قرآن، به گونه‌ای تفسیر به رأی هستند اظهار کرد: در برخی موارد فرهنگنامه‌های قرآنی با توجه به دیدگاه مؤلفان شکل می‌گیرد؛ برای مثال اگر مؤلفی گرایش به تصوف و عرفان داشته باشد، اصطلاحات و مداخل یک فرهنگنامه به آن سو گرایش پیدا می‌کند.

وی معادل‌یابی با واژه‌های امروزی را برای آشنایی بیشتر مخاطبان ضروری دانست و یادآوری کرد: در بسیاری از فرهنگنامه‌ها معادل‌یابی اصطلاحات قرآن با واژه‌های کهن و مهجور امکان‌پذیر نیست و مخاطب نمی‌تواند درکی از این واژه‌ها پیدا کند و واژه‌های امروزی و مدرن می‌تواند مفهوم را با سطح آگاهی خوانندگان به آنها ارائه دهد.

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد مشهد در ادامه با اشاره به تاریخ تدوین نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی در قرن چهارم و پس از ترجمه‌ی قرآن در زمان حکومت سامانیان به وجود آمده و از میان آن‌ها می‌توان به «لسان‌التنزیل» و «مفردات راغب» اثر راغب اصفهانی که بر اساس اشتقاق فردی و واژه‌های صرفی صورت گرفته‌اند، اشاره کرد.

وجود تفسیر به رأی در فرهنگنامه‌های قرآنی در برخی موارد فرهنگنامه‌های قرآنی با توجه به دیدگاه مؤلفان شکل می‌گیرد؛ برای مثال اگر مؤلفی گرایش به تصوف و عرفان داشته باشد، اصطلاحات و مداخل یک فرهنگنامه به آن سو گرایش پیدا می‌کند

ویژه‌نامه‌ی فرهنگنامه‌های قرآنی

رییس مؤسسه‌ی
تفسیر حوزه‌ی علمیه:
فرهنگنامه‌های قرآنی
در انتقال معنای امروزی واژگان
موفق نبوده‌اند

معانی واژگان در طول زمان متحول

می‌شود و فرهنگنامه‌های قرآنی باید با انتقال درست معنا از

زبان مبدأ به زبان امروزی مقصد، معادل‌یابی را با معنای کنونی واژگان

تطبیق دهند.

حجت الاسلام والمسلمین «محمد فاکر میبیدی» رییس مؤسسه‌ی تخصصی تفسیر

حوزه‌ی علمیه‌ی قم، با بیان مطلب فوق و با اشاره به ضرورت آشنایی فرهنگنامه‌نویسان قرآنی به

اصطلاحات قرآن و بیان معنای درست معادل‌های آن گفت: در بسیاری از ترجمه‌های صورت‌گرفته از قرآن،

تنها ۸۰ درصد متن به خواننده منتقل شده است و مترجمان قرآن نتوانسته‌اند معنای واضحی از اصطلاحات را به زبان

امروز منتقل کنند.

وی با توجه به لزوم مخاطب‌شناسی در فرهنگنامه‌های قرآن تصریح کرد: گردآورندگان فرهنگنامه‌ها، افراد معتبر علمی

هستند و سعی دارند تا در این دایرة‌المعارف‌ها مؤخذ را به صورت تخصصی و با منابع اصلی به طور کامل برای مخاطبان بیان کنند.

رییس مؤسسه‌ی تخصصی تفسیر حوزه‌ی علمیه‌ی قم با اشاره به شیوه‌های

مدخل‌گزینی در فرهنگنامه‌های قرآنی یادآوری کرد: پژوهشگران در مدخل‌گزینی

دانشنامه‌ها و فرهنگنامه‌های قرآنی با مشکلات زیادی روبه‌رو نیستند و هم‌اکنون مدخل‌ها

بر اساس معارف درون قرآن و برون قرآن مطابق با عرف جامعه صورت می‌گیرد.

حجت‌السلام فاکر میبیدی با مقایسه‌ی فرهنگنامه‌ها و دانشنامه‌های قرآنی اظهار کرد:

دانشنامه‌ها یا فرهنگنامه‌ها به مجموعه‌ی منسجم علمی اطلاق می‌شود که متشکل از عناوین

مناسب با دو محور فرعی و اصلی، بیانگر ابعاد و موضوعات قرآن هستند.

وی افزود: در برخی از موارد دانشنامه‌ها با موضوعات کلی مانند «قرآن مجید» و «نهج البلاغه»

یا بر مبنای سیره‌ی اهل بیت (ع) مانند «دانشنامه‌ی فاطمی» و «دانشنامه‌ی علوی» تألیف می‌شوند؛

اما هدف اصلی تدوین تمامی آنها، پیوند زدن دانشمندان با موضوعات و شخصیت‌های بزرگ اسلام

است.

رییس مؤسسه‌ی تفسیر حوزه‌ی علمیه‌ی قم ضمن انتقاد از دانشنامه‌هایی که توسط مستشرقان در

کشورهای اروپایی تدوین می‌شود عنوان کرد: در پس هر دانشنامه‌ای انگیزه‌ای نهفته است و برخی صاحبان افکار و مستشرقان با افکاری

مغرضانه و شناختی ناصحیح نسبت به قرآن، پیامبر (ص) و ائمه‌ی اطهار (ع) به تدوین این دانشنامه‌ها اقدام می‌کنند که متأسفانه در بعضی

موارد این دانشنامه‌ها با همان غلط‌محتوایی و اشتباهات به فارسی ترجمه می‌شود.

حجت‌السلام فاکر میبیدی با اشاره به ضعف‌های موجود در برخی فرهنگنامه‌ها و دانشنامه‌های قرآنی تصریح کرد: مهمترین

ضعفی که در برخی از دانشنامه‌ها و فرهنگنامه‌ها دیده می‌شود، نبود استانداردهای علمی است که سبب می‌شود نویسندگان و

محققان برای استفاده از این فرهنگنامه‌ها دچار مشکل شوند.

وی در پایان با مقایسه‌ی نحوه‌ی تدوین دانشنامه‌ها با مجموعه مقالات علمی، تکرار را بزرگ‌ترین مشکل این

مقالات برشمرد و افزود: مولفان دانشنامه‌ها باید تا می‌توانند از تکرار جلوگیری کنند تا از تکرار جلوگیری

شود تا عموم مردم و محققان بتوانند از این تحقیقات استفاده‌ی جامع و مفیدی داشته باشند.

نبود استانداردهای علمی

در دانشنامه‌های قرآنی

مهم‌ترین ضعفی که در برخی از

دانشنامه‌ها و فرهنگنامه‌ها دیده می‌شود نبود

استانداردهای علمی است که سبب می‌شود

نویسندگان و محققان برای استفاده از این

فرهنگنامه‌ها دچار مشکل شوند

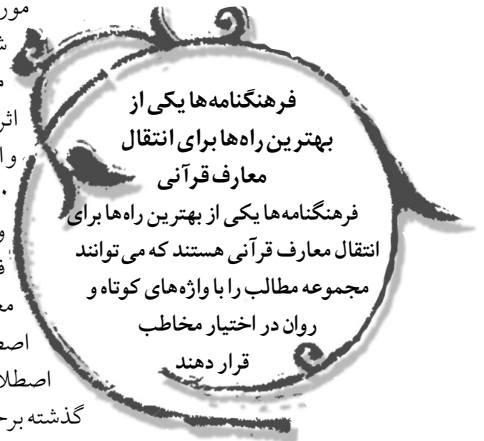

مسوول فرهنگنامه‌های قرآنی مرکز
فرهنگ و معارف قرآن کریم:
فرهنگنامه‌های قرآنی کلاسیک در
مدخل‌گزینی از جامعیت
برخوردار نیستند

گذشتگان ما علاقه‌مند بودند پیام‌های
قرآنی را با واژگانی مختصر در اختیار مخاطبان قرار دهند و به این
دلیل فرهنگنامه‌های قرآنی کلاسیک در شیوه‌های مدخل‌گزینی از جامعیت کامل
برخوردار نبوده‌اند.

حجت‌الاسلام والمسلمین «محمدصادق یوسفی مقدم» مسوول فرهنگنامه‌های قرآنی مرکز فرهنگ
و معارف قرآن کریم، ضمن بیان این مطلب افزود: فرهنگنامه‌های قرآنی وسیله‌ای هستند تا پژوهشگران به
معارف و مفاهیم با سهولت و سرعت و بدون صرف ساعت‌ها وقت دست یابند.

مسوول فرهنگنامه‌های قرآنی مرکز فرهنگ و معارف قرآنی کریم با اشاره به پیشینه‌ی فرهنگنامه‌نویسی قرآنی در کشور
یادآوری کرد: محققان و متخصصان علوم قرآنی از سال‌های گذشته و به دلیل گستردگی مفاهیم قرآن، به فکر تدوین فرهنگنامه
نویسی قرآنی افتادند و نخستین معجم «تفسیر آیات القرآن الکریم» که از مهمترین معجم‌های زمان خود محسوب می‌شد، توسط «ژول
لابوم» تألیف شد. حجت‌الاسلام والمسلمین یوسفی مقدم با اشاره به ویژگی‌های فرهنگنامه‌ی ژول لابوم ادامه داد: این اثر از لحاظ موضوعی
مورد توجه مرحوم «ابوالحسن شعرانی» قرار گرفت، اما با تمام زحماتی که در این اثر کشیده
شده، از محدودیت‌هایی برخوردار است و از ایرادات وارد بر آن می‌توان به نبود انتقال تمامی
مفاهیم قرآنی اشاره کرد. وی با توجه به سایر فرهنگنامه‌های قرآنی تدوین شده در تاریخ عنوان کرد:
اثر دیگر «الجامع المواضيع القرآن الکریم» اثر «محمدفارغ برکات»، دارای ۲۲ باب و ۴۲۲ مدخل است
و اثر دیگر «الترتیب و البیان التفسیر آیات القرآن» از «محمد صالح» بوده که این معجم موضوعی دارای
۱۳۰ مدخل اصلی و برخی اسامی فرعی است؛ اما بی‌شک این دو اثر نیز با تمام محاسن خود محدود هستند
و هیچ‌کدام جامعیت و گستردگی لازم را ندارند. حجت‌الاسلام یوسفی مقدم افزود: معجم‌های معنایی یا
فرهنگنامه‌های قرآنی دو گونه‌اند؛ برخی فرهنگنامه‌ها ضمن پرداختن به تبیین یک واژه، لغت‌های قرآنی را
معنا می‌کنند که به این روش تدوین، «مفردات قرآن» اطلاق می‌شود و در نوع دیگر تدوین فرهنگنامه‌ها،
اصطلاحات پذیرفته شده در عرف جامعه به عنوان موضوع قرار می‌گیرد و مفهوم آیات، مطابق با این
اصطلاحات جمع‌آوری می‌شوند. وی با اشاره به برخی معجم‌های فارسی فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: در
گذشته برخی معجم‌ها به زبان فارسی در باره‌ی قرآن نگاشته شدند که از میان آن‌ها می‌توان به «دایرةالفراند در
فرهنگ قرآن» اشاره کرد که این اثر به تفکیک لغات قرآن و توضیح هر واژه از ریشه‌ی اصلی می‌پردازد و دو اثر دیگر با نام‌های
«فروغ بی پایان» در یک جلد، مفاهیم قرآن را به صورت طبقه‌بندی در ۲۳۰۰ موضوع اصلی و ۷۵ موضوع فرعی آورده است و «تفسیر راهنما» در ۲
جلد به سبک ترتیبی از معجم‌های فارسی قرآنی هستند. وی از صناعت «نمایه‌سازی» به عنوان روشی برای ثبت و ضبط متون یاد کرد و گفت:

نمایه‌سازی جایگاه خاصی در متون دینی دارد و محققان از طریق نمایه‌سازی به معناهای نهفته‌ی علم و حکمت و همچنین دانش‌های خاص
متن قرآن پی می‌برند. مسوول مرکز فرهنگنامه‌های مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم ادامه داد: برخی اصطلاحات ممکن است از طریق
نمایه‌سازی و نمایه‌نگاری با مخاطب ارتباط برقرار و با شیوه‌ی برداشت‌های مختصر، مخاطب را با علوم قرآنی و معارف دینی آشنا کند.
حجت‌الاسلام یوسفی مقدم در پایان با تأکید بر افزایش حمایت مسوولان دولتی و متولیان فرهنگی از فرهنگنامه‌ها و
فرهنگنامه‌نویسان قرآنی در کشور گفت: فرهنگنامه‌ها یکی از بهترین راه‌ها برای انتقال معارف قرآنی هستند که می‌توانند
مجموعه مطالب را با واژه‌های کوتاه و روان در اختیار مخاطب قرار دهند و زمینه‌ی رشد و اعتلای علمی کشور را در
مباحث قرآنی فراهم کنند؛ از این رو باید زمینه‌ی حمایت آنها از جانب مسوولان فرهنگی، افزایش یابد.

پژوهشگر قرآنی فرهنگستان زبان و ادب فارسی:

نسخ خطی واژه نامه‌های کهن قرآن مهجور مانده‌اند

با پژوهش‌های کامل در این فرهنگنامه‌ها می‌توانند به واژگان اصیل فارسی دست یابند.

وی با اشاره به تاریخچه‌ی شکل‌گیری فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ ادبیات فارسی بیان کرد: با جنگ‌هایی که

در ایران صورت گرفت تعداد زیادی از واژه‌نامه‌ها از بین رفت و «لسان‌التنزیل» از مؤلفی ناشناخته به عنوان نخستین فرهنگنامه‌ی قرآنی در ادبیات فارسی باقی ماند. وی افزود: پس از لسان‌التنزیل، فرهنگنامه‌های قرآنی و مستند زیادی به وجود آمد که از میان آنها می‌توان به «تفسیر مفردات قرآن»، «الدرر فی الترجمان» منصور مروزی که برای جوانان و نوجوانان گردآوری شده است و «ترجمان القرآن» از مسعود جرجانی به تصحیح «عادل بن علی» اشاره کرد.

سید آقایی با اشاره به محاسن این فرهنگنامه‌های قرآنی عنوان کرد: این فرهنگنامه‌ها از لحاظ بررسی تحولات تاریخی زبان فارسی برای ما سودمند است و می‌تواند تلفظ برخی واژه‌ها را که در قدیم وجود داشته است به ما نشان دهد.

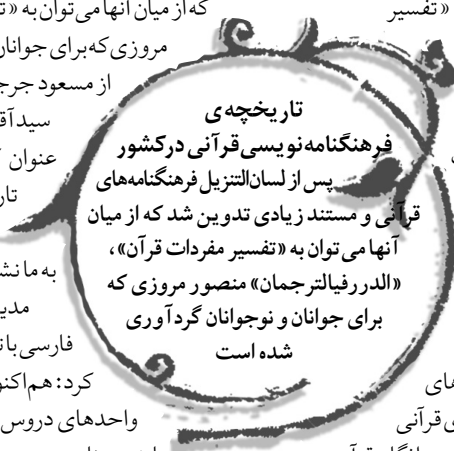
مدیر فرهنگنامه‌های قرآنی فرهنگستان زبان و ادب فارسی با تأکید بر تدریس فرهنگنامه‌نویسی در دانشگاه‌ها اظهار کرد: هم‌اکنون در دانشگاه‌ها به فرهنگ‌نویسی توجه نمی‌شود و واحدهای دروس قرآنی نیز تنها در یک یا دو واحد محدود شده‌اند و باید برنامه‌ریزی صورت گیرد که دانشجویان با شیوه‌های فرهنگنامه‌نویسی و واژه‌گزینی آشنا شوند.

نسخ خطی تفاسیر و واژه‌نامه‌های کهن قرآن در بسیاری از مراکز پژوهشی مهجور مانده و فراموش شده‌اند و مسؤولان فرهنگی نسبت به تصحیح و چاپ آنها بی‌تفاوت هستند. «اکرم سید آقایی» پژوهشگر قرآنی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ضمن بیان این مطلب افزود: بسیاری از نسخ خطی قرآن در گوشه و کنار کتابخانه‌ها خاک می‌خورند و این موضوع سبب شده است تا این کتب که منابع مهمی برای فرهنگنامه‌ها هستند از چشم فرهنگنامه‌نویسان پنهان بمانند.

وی نبود آشنایی فرهنگنامه‌نویسان قرآنی را با متون کهن از بزرگ‌ترین مشکلات بر سر راه فرهنگنامه‌های قرآن دانست و تصریح کرد: لازمه‌ی تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی آشنایی مؤلفان با تفاسیری چون «کشف‌الاسرار»، «تفسیر ابوالفتح» و ترجمه‌های قدیمی قرآن است؛ اما در حال حاضر مراجعه‌ی مؤلفان فرهنگنامه‌های قرآنی به متون کهن بسیار کم است.

مدیر گروه فرهنگنامه‌های قرآنی فرهنگستان زبان و ادب فارسی ادامه داد: باید محققان و تمامی متولیان نسخ خطی امکاناتی فراهم کنند تا نسخ قدیمی قرآن با تصحیح درست و به آسانی در کتابخانه‌های متعدد قرار بگیرند تا بدین وسیله دانشجویان و پژوهشگران از سرگردانی در زمینه‌ی دستیابی به متون گذشته در تحقیقات خود نجات یابند.

سید آقایی با اشاره به شیوه‌های معادل‌یابی فرهنگنامه‌های قرآنی کلاسیک تصریح کرد: با بررسی برخی فرهنگنامه‌های قرآنی کلاسیک می‌توان دریافت که معادل‌های عربی اصطلاحات و واژگان قرآن مطابق با واژگان پهلوی آن به کار رفته‌اند و این گویای این مطلب است که محققان

مدیر اجرایی دانشنامه‌ی قرآن‌شناسی:

فرهنگنامه‌های قرآنی نیازمند ساماندهی است

قرآنی در کشور ماراه‌های آغازین راسبری می‌کند؛ اما از آنجا که محقق در کشور ماکم است برخی از موضوعات در دانشنامه‌ها و فرهنگنامه‌ها آورده نمی‌شود و این در حالی است که باید شبهات رایج در هر موضوع استخراج و ارتباط فرهنگنامه‌ها با مسائل و علوم عصر معاصر بیشتر و مطالب شک‌برانگیز برای مخاطبان اثبات شود. این محقق با اشاره به شیوه‌های مدخل‌گزینی در فرهنگنامه‌های قرآنی یادآوری کرد: در حوزه‌های قرآنی کثرت موضوع وجود دارد و امروز فرهنگنامه‌نویسان قرآنی باید از موضوعات تکراری اجتناب و نیازهای جامعه را درک و به سوی پژوهش و مدخل‌های تازه رو آورند.

حجت‌الاسلام علوی‌مهر استخراج موضوعات جدید را از وظایف فرهنگنامه‌نویسان قرآنی دانست و توجه به آیات مربوط به اتحاد ملی و انسجام اسلامی را از کارهای ضروری پژوهشگران در سال جاری برشمرد و افزود: هم‌اکنون زمان آن است که محققان، موضوعات جدید را استخراج کنند؛ به عنوان مثال مباحث مربوط به اتحاد ملی و انسجام اسلامی در آیات فراوانی از قرآن بیان شده است که تا امسال توجه زیادی به آن نمی‌شد.

مدیر اجرایی دانشنامه‌ی قرآن‌شناسی در پایان با اشاره به تشویق جوانان به فرهنگنامه‌نویسی و پژوهش‌های نوین قرآنی تأکید کرد: مراکز پژوهشی، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه باید زمینه‌ای برای ارائه‌ی پایان‌نامه‌های دانشجویان و جوانان و مطالب به روز در حوزه‌ی تحقیقات و گردآوری دایرةالمعارف‌ها ایجاد کنند.

فرهنگنامه‌های قرآنی یکی از بهترین شیوه‌ها برای آگاه کردن و بالابردن اطلاعات محققان و مخاطبان عادی است، اما در عصر مابه دلیل گستردگی مراکز علمی، ساماندهی خاصی بر دانشنامه‌ها، دایرةالمعارف‌ها و فرهنگنامه‌های قرآن صورت نمی‌گیرد.

دکتر حجت‌الاسلام والمسلمین «حسین علوی‌مهر» مدیر اجرایی دانشنامه‌ی قرآن‌شناسی، درباره آسیب‌شناسی فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: در دایرةالمعارف‌ها، تنوع دیدگاه‌ها برای علاقه‌مندان مفید و سودمند خواهد بود و جامعیت و جهت‌دهی را در تحقیقات قرآنی سبب می‌شود.

نویسنده‌ی کتاب «قرآن و دفاع» با انتقاد از معادل‌یابی‌ها در فرهنگنامه‌ها ادامه داد: بسیاری از محققان در تدوین فرهنگنامه‌های جدید قرآنی به شرح مسائل کلی در موضوعات خاص می‌پردازند و سعی دارند تا پژوهش‌ها به سمت تازگی پیش رود و به معادل‌یابی تنها به عنوان یک ابزار جانبی نگاه می‌کنند.

وی استفاده از منابع اصیل و دست‌اول را در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی ضروری خواند و بیان کرد: آن‌چه هم‌اکنون در فرهنگنامه‌ها اهمیت دارد استفاده از منابع اصیل دست‌اول است و منابع تکراری نه تنها از لحاظ علمی کاربرد چندانی ندارد، بلکه خواننده را از منابع با ارزش دور و اعتبار فرهنگنامه‌ها را پایین می‌آورد.

نویسنده‌ی کتاب «تاریخ تفسیر و مفسران» تأکید کرد: فرهنگنامه‌ی

حسن انوشه:

معادل‌یابی‌های امروزی، فرهنگنامه‌های قرآن را از معنای اصلی دور کرده است

وی با انتقاد از مراجعه‌ی مترجمان قرآن به فرهنگنامه‌ها افزود: برخی مترجمان قرآن بدون در نظر گرفتن معنای آیه، ذوق شخصی خود را وارد می‌کنند که به گونه‌ای این ترجمه‌ها نوعی تفسیر به رأی شخص از قرآن محسوب و سبب شده است تا در سال‌های اخیر ترجمه‌های درستی از قرآن در دست نباشد.

انوشه کار گروهی را لازمه‌ی تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی دانست و اظهار کرد: اکثر کارهای گروهی در ایران بی‌سرانجام می‌مانند و امروزه با توجه به توسعه‌ی دانش‌های گوناگون، کار انفرادی بسیار دشوار و حتی غیر ممکن است.

وی ادامه داد: کار گروهی در هر زمینه‌ای به خصوص فرهنگ‌نویسی سابقه‌ی چندانی ندارد، هر چند کارهای جدید به صورت گروهی انجام می‌شوند؛ اما در مقایسه با دیگران متوجه می‌شویم که نخستین کار گروهی در این زمینه در دوره‌ی ناصرالدین شاه قاجار و فرهنگنامه‌ی «نامه‌ی دانشوران» بوده، که این اثر هم تاکنون ناتمام مانده است.

عضو «دایرةالمعارف تشیع» در پایان ایجاد مرکزی را برای ساماندهی فرهنگنامه‌های قرآنی ضروری دانست و گفت: باید تشکیلات و مؤسسه‌ای عهده‌دار کار روزآمدی فرهنگنامه‌های قرآنی شود تا این فرهنگنامه‌ها به سمت کاربردی شدن بین مخاطبان عام هم پیش روند.

برخی فرهنگنامه‌نویسان قرآنی معادل‌های خود را بر اساس واژه‌های امروز انتخاب می‌کنند که این موضوع سبب دور شدن اصطلاحات و واژگان از معنای اصلی شده است. دکتر «حسن انوشه» فرهنگنامه‌نویس و پژوهشگر، ضمن بیان این مطلب افزود: فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ مترجمان و مفسران قرآن را در تحقیقات خود راهنمایی بسیاری کرده‌اند؛ اما هنوز فرهنگنامه‌ای که واژه‌های قرآن را به طور کامل توضیح داده باشد، تدوین نشده است.

وی با اشاره به این‌که فرهنگنامه‌های قرآن باید به صورت «کشف‌الایات» و «کشف‌المطالب» برای مخاطبان ارائه شود تصریح کرد: هم‌اکنون زمان این‌که فرهنگنامه‌های قرآن به صورت لغت معنی ارائه شود گذشته است و باید فرهنگنامه‌های قرآنی به صورت کشف‌الایات و با توضیحاتی کامل برای مخاطبان عام و خاص مطرح شود. سرپرست «دانشنامه‌ی زبان فارسی» با توجه به ضرورت مطالعه‌ی منابع گذشته در معادل‌یابی فرهنگنامه‌های قرآنی تصریح کرد: محققان باید منابع گوناگون را مطالعه کنند و معنای واژه‌ها را در هر دوره پیدا و تغییراتش را در دوره‌های بعدی بررسی کنند؛ زیرا بسیاری از واژه‌ها با گذشت زمان تغییر معنا می‌دهند و حتی ضد معنای قبلی خود را در زمان‌های گذشته پیدا می‌کنند.

عزیزاله جوینی:

فرهنگنامه‌های قرآنی باید بر طبق منابع گذشته ساماندهی شوند

جوینی از فرهنگنامه‌های قرآنی به عنوان عاملی برای اتحاد ملی و انسجام اسلامی نام برد و ادامه داد: فرهنگنامه‌های قرآنی این توانایی را دارند که اتحاد را در سطح ملی افزایش داده و مردم را هرچه بیشتر به یکدیگر نزدیک کنند و به دلیل اینکه هرگز مرزی را بین شیعه و سنی تعیین نکرده‌اند می‌توانند وسیله‌ای مهم برای افزایش انسجام اسلامی باشند.

وی با اشاره به سابقه‌ی فرهنگنامه‌نویسی در کشور عنوان کرد: «لغت فرس» تألیف «اسدی طوسی» از نخستین فرهنگنامه‌هایی بود که در ایران شکل گرفت؛ در ادبیات عرب نیز پس از «خلیل بن احمد» صاحب «لسان العرب» فرهنگنامه‌های بسیاری در زمینه‌ی ترجمه‌ی لغات شکل گرفت و زمانی که قرآن به فارسی ترجمه شد نخستین لغتنامه‌ها به صورت ترجمه‌های زیرنویس مقدم بر جمله‌بندی و نحوه‌ی تفسیر پدید آمدند که از میان آن می‌توان به «لسان‌التنزیل» و «تفسیر مفردات قرآن» را، از مؤلفی ناشناخته، نام برد.

وی در پایان با اشاره به شیوه‌های معادل‌یابی واژگان در فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: واژه‌های قرآن نباید با برخی کلمات امروز معادل‌یابی شوند و باید ریشه‌های آن در متون گذشته بازنگری و در مقابل معنای آن واژه‌ها، لغت صریح فارسی گذاشته شود.

منابع و نسخه‌های خطی فرهنگنامه‌های قدیمی قرآنی در حال حاضر به فراموشی سپرده شده و هم‌اکنون تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی نیازمند ساماندهی با منابع گذشته است. دکتر «عزیزاله جوینی» استاد دانشگاه و قرآن‌پژوه، ضمن بیان این مطلب افزود: فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ راهگشای بسیاری از مترجمان و مفسران قرآن و میراث فرهنگی گرانقدر و مستند برای بیان هویت تاریخی بوده‌اند و هم‌اکنون زمان آن رسیده است که این فرهنگنامه‌ها را تقویت، ساماندهی و از آسیب‌ها حفظ کنیم.

وی با بیان اینکه جایگاه تحقیقات علمی در کشور در سال‌های اخیر به شدت کاهش یافته است تصریح کرد: جایگاه علم و تحقیق در سال‌های گذشته در کشور ما بسیار نزول یافته و این موضوع سبب شده است که توجه به تدوین و تصحیح فرهنگنامه‌های قرآنی بسیار کم شود.

مؤلف «مفردات قرآن» با اعتقاد بر اینکه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی باید به تدوین و حمایت از فرهنگنامه‌نویسان قرآنی اقدام کند اظهار کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی بسیاری در کتابخانه و مراکز می‌مانند آستان قدس رضوی وجود دارند که هنوز ناشناخته مانده‌اند و تصحیح این فرهنگنامه‌ها حمایت هر چه بیشتر متولیان فرهنگی را می‌طلبد.

مسعود انصاری: روشمند نبودن، بزرگ‌ترین خلأ فرهنگنامه‌های قرآنی است

نبرد موضوع در فرهنگنامه‌های قرآنی

در برخی از فرهنگنامه‌ها موضوعات هیچ ارتباطی با یکدیگر ندارند و محققان هرگز به محوریت موضوع‌ها به صورت جدی نپرداخته‌اند و فرهنگنامه‌های قرآنی از این جهت با فراموشی تاریخی مواجه هستند.

انصاری تأکید کرد:

فرهنگنامه‌های قرآنی نیاز دارند به موضوعات به صورت تخصصی بپردازند؛ برای مثال در قرآن کریم بیش از ۱۲۰۰۰ بار به نکات اخلاقی اشاره شده و در این کتاب آسمانی واژه‌ی علم و مشتقات آن نیز بیش از ۸۰۰ بار به کار رفته است که این نشان می‌دهد معیار تعیین موضوع در فرهنگنامه‌ها بسیار اهمیت دارد. این مترجم معتقد است که تعیین موضوع اولیه و گستردگی آن موضوع باعث به وجود آمدن دانشنامه‌های جامع قرآن کریم می‌شود. وی با اشاره به تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ گفت: فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ بر اساس یک طرح و به زبان خاصی پدید آمدند

و نخستین فرهنگنامه‌ها به نام تفسیر اطلاق می‌شدند. وی افزود: نخستین فرهنگواره‌های قرآنی توسط «ناصرین ادهم» به وجود آمد و سپس فرهنگنامه‌های «تحفة العرب اثر ابو حیان»، «تفسیر قریب قرآن» از «محمد انصاری» و «لسان‌التنزیل» از مؤلفی ناشناخته در اواسط قرن سوم به وجود آمدند. انصاری با توجه به تدوین فرهنگنامه‌های قرآن در قرون بعدی گفت: از قرن ۱۰ به بعد فرهنگنامه‌های قرآن به صورت موضوعی تدوین و فرهنگنامه‌هایی به صورت «معجم القرآن»، «معجم الالفاظ»، «معجم الاعلام» و «معجم المفهرس لمعانی القرآن العظیم» تدوین شد.

این مترجم قرآن ادامه داد: واژه‌ی فرهنگنامه نخستین بار توسط دکتر «احمد علی رجایی بخارایی» به لغت‌نامه‌های قرآن اطلاق شد و بعدها در زمان معاصر فرهنگنامه‌های قرآنی بسیاری با این عنوان توسط، «محمد جعفر یاحقی»، «بهاء‌الدین خرمشاهی»، «کامران فانی» و... تدوین شدند. وی در پایان در پاسخ به این پرسش که آیا فرهنگنامه‌های قرآنی را می‌توان با واژه‌های امروزی و مدرن معادل‌یابی کرد گفت: ارتباط مستقیم بین ذهن انسان و واژگان وجود دارد و هیچ‌کس نمی‌تواند فرهنگنامه‌نویس را از زمان و محیطی که در آن زندگی می‌کند بی‌تأثیر بداند.

فرهنگنامه‌نویسان قرآنی در طول تاریخ، بیشتر بدون ارائه‌ی روش و طرحی مشخص به تدوین و گردآوری این فرهنگنامه‌ها اقدام کرده‌اند.

«مسعود انصاری» مترجم قرآن، ضمن بیان این مطلب با تأکید بر اهمیت روشمندی در فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: روش‌شناسی در علوم انسانی امری گزیرناپذیر است، اما در سال‌های اخیر شاهد تدوین فرهنگنامه‌هایی در زمینه‌ی قرآن بوده‌ایم که بدون اشاره به روشمندی، تحقیق کامل و نداشتن آشنایی با دانش مهمی مثل روش‌شناسی پدید آمده‌اند. وی با اشاره به اهمیت روش‌مندی و طرح در فرهنگنامه‌های قرآنی تصریح کرد: بزرگ‌ترین آسیبی که هم‌اکنون بر سر راه فرهنگنامه‌های قرآنی وجود دارد، نبود طرح‌ریزی مشخص است و اگر در ابتدای تدوین فرهنگنامه‌ها روشی معیار به وجود آید، فرهنگنامه‌های قرآنی هدفمند و کاملی تدوین خواهد شد.

این مترجم قرآن با انتقاد از این که موضوعات برخی فرهنگنامه‌ها با یکدیگر همخوانی ندارد، افزود: در برخی از فرهنگنامه‌ها موضوعات هیچ ارتباطی با یکدیگر ندارند و محققان هرگز به محوریت موضوع‌ها به صورت جدی نپرداخته‌اند و فرهنگنامه‌های قرآنی از این جهت با فراموشی تاریخی مواجه هستند.

مدیر مآخذشناسی مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم:

ارتباط مؤلف و مخاطب در فرهنگنامه‌های قرآنی وجود ندارد

سمت دیدگاه مشترک مخاطب و مؤلف پیش رود، افزود: فرهنگنامه‌نویسان قرآنی باید تدابیری بیاندیشند تا دیدگاه مخاطبان را در تمامی سنین در تدوین فرهنگنامه‌ها و دایرة‌المعارف‌ها در نظر بگیرند.

مدیر گروه مآخذشناسی مرکز فرهنگ و معارف

با بیان این مطلب گفت: تعاریف مداخل در فرهنگنامه‌های قرآنی بر اساس سلیقه‌ی مؤلفان صورت می‌گیرد و این موضوع سبب شده است تا تعریف مشخصی برای مداخل در فرهنگنامه‌های قرآنی وجود نداشته باشد. وی با بیان اینکه فرهنگنامه‌های قرآنی باید به

فرهنگنامه‌های قرآنی بر اساس دیدگاه مؤلفان مداخل‌گزینی می‌شود و ارتباط بین مؤلف و مخاطب در این فرهنگنامه‌ها به چشم نمی‌خورد.

«سیدعلی سادات فخر» سرپرست گروه مآخذشناسی مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم،

فرهنگنامه‌نویسان قرآنی باید با مطالعه‌ی کامل اصطلاحات قرآن، واژگان قرآنی را با اصطلاحات امروز تطبیق دهند.

حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر «سیدرضا مؤدب» عضو هیئت علمی دانشگاه قم، با بیان این مطلب گفت: مؤلفان باید واژگان قرآنی را با زبان امروز مترادف کرده و کلمات هم‌قرینه و معادل‌های نزدیک به واژگان قرآن را به بهترین شکل در فرهنگنامه‌های قرآن به کار برند.

وی با بیان این‌که مدخل‌گزینی مناسب می‌تواند مؤلفان فرهنگنامه‌های قرآنی را در رساندن معانی درست یاری دهد افزود: مؤلفان برای

گردآوری فرهنگنامه‌های قرآنی باید تحولات واژگان را در طول زمان شناسایی کنند؛ برای مثال «ترجمه‌ی قرآن و نهج البلاغه‌ی فیض الاسلام» به دلیل شناخت مترجم از معانی اصلی در طول تاریخ در میان ترجمه‌های قرآن دارای محاسن بسیاری بوده است.

عضو هیئت علمی دانشگاه قم ادامه داد: فرهنگنامه‌نویسان قرآنی باید ابتدا معنای اصلی لغت را شناسایی کنند و با علم استعمال لغت و کاربرد در زمان نزول آیات قرآن آشنا باشند، سپس آن واژه را در دایره‌المعارف‌ها و فرهنگنامه‌ها به کار ببرند. مؤدب با توجه به شکل‌گیری تدوین نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی در کشور اظهار کرد: کار تدوین نخستین فرهنگنامه‌های

مؤلف کتاب «مفردات قرآن»: واژه‌های قرآن در فرهنگنامه‌ها باید با اصطلاحات امروز مطابق شود

عنوان تفسیری از قرآن در قرن ۶ نام برد که بخشی از آن به شناسایی لغت‌های قرآن اشاره دارد و تصریح کرد: در «مجمع‌البیان طبرسی» معناشناسی قرآن و مطالعات آن در نگاهی جامع مورد تحلیل قرار گرفته است و طبرسی در هر گروه از آیات عنوان «اللغه» را به کار برده که ریشه‌شناسی و معناشناسی لغات قرآن است.

مؤلف کتاب «اعجاز قرآن» با بررسی آسیب‌شناسی فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر ادامه داد: مهم‌ترین آسیب در فرهنگنامه‌های قرآنی نبود نگاه جامع در این فرهنگنامه‌ها و وجود نگرش‌های موضوعی در تدوین فرهنگنامه‌های قرآن است و این دیدگاه نمی‌تواند محققان را در امر تحقیق به طور کامل

یاری کند. قرآنی در قرن سوم و چهارم آغاز شد و در قرن سوم کتاب‌هایی مانند «معانی قرآن»، «اعراب القرآن» و «مفردات راغب» تدوین شد که مفردات راغب با توجه به سیر تغییر لغات، سیر تحول و کاربرد کلمات قرآن در میان نخستین فرهنگنامه‌های قرآن جایگاه ممتازی دارد. وی در ادامه به جایگاه سید رضی در میان فرهنگنامه‌نویسان قرآنی اشاره و یادآوری کرد: سید رضی در قرن ۵ صاحب آثار ارزشمندی است که اسامی بسیاری از شخصیت‌های علمی، کتاب‌ها و تفاسیر قرآن را به زیبایی و گستردگی در ضمن آیات قرآن بیان کرده است. وی از «مجمع‌البیان فی التفسیر القرآن» طبرسی به

عضو هیئت علمی دانشگاه قم با توجه به ضرورت‌های لازم در فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: فرهنگنامه‌های قرآن در حال حاضر نیازمند علم معناشناسی و واژه‌شناسی است تا بتواند به طور روزآمد و کاربردی در بین مخاطبان گسترش پیدا کند.

حجت‌الاسلام مؤدب در پایان کار گروهی برای تحقیق، پژوهش و تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی را ضروری دانست و افزود: برای معناشناسی مفردات قرآن باید کار به صورت گروهی انجام شود و حاصل اندیشه‌های متفاوت باشد تا این فرهنگنامه‌ها علاوه بر دارا بودن شیوه‌های علمی، کاربردی تر شده و در اختیار عموم جامعه قرار گیرد.

وی با توجه به شیوه‌های معادل‌یابی در فرهنگنامه‌های قرآنی، معادل‌یابی را به دو صورت تقسیم‌بندی کرد و گفت: واژگان قرآنی به دو شیوه معادل‌یابی می‌شود؛ نخست اصطلاحی که در لغتنامه‌ها به کار می‌رود و در برابر آن معنای فارسی قرار می‌گیرد، اما در قرآن واژه‌هایی است که ترجمه‌ی آنها غیرممکن است و برای انتقال به مخاطب باید آوانگاری شود و در نوع دوم، اصطلاحات و واژه‌هایی هستند که در برابر واژه‌ی عربی می‌توان کاملاً معنای فارسی را ارائه داد و اطلاعات لازم را در ذیل آن واژه آورد.

وی معادل‌یابی واژگان قرآن را با اصطلاحات امروزی نادرست و غیرممکن ارزیابی کرد و ادامه داد: تطبیق برخی واژگان قرآن با برخی واژگان که فرهنگ بومی خاصی دارد امری بسیار مشکل و نادرست است و نباید واژگانی که بر طبق زمان به وجود آمده‌اند به فرهنگ قرآن تحمیل کرد؛ برای مثال هرگز نمی‌توان واژه‌ی «بیعت» را در مقابل کلمه‌ی «دموکراسی» به کاربرد و قطعاً نوعی تناقض در میان فرهنگنامه‌های قرآنی به وجود خواهد آمد.

وی در پایان با اشاره به وظیفه‌ی فرهنگنامه‌نویسان قرآنی در زمان معاصر اظهار کرد: باید کسانی که سابقه‌ی فرهنگنامه‌نویسی دارند آثار خود را دوباره بازبینی کنند و گروه‌هایی تشکیل دهند و مخاطبان را از تمامی سنین شناسایی و فرهنگنامه‌هایی در سطح تمامی اقشار جامعه تدوین کنند.

قرآن کریم عمده‌ترین آسیب فرهنگنامه‌های قرآنی را گردآوری برای گروهی خاص دانست و تصریح کرد: بزرگ‌ترین آسیب فرهنگنامه‌های قرآنی این است که تنها نخبگان را در نظر می‌گیرد؛ در حالی که درصد کمی از جامعه را نخبگان و محققان تشکیل می‌دهند و عمده‌ی مردم نیاز به اطلاعات قرآنی دارند؛ اما ادبیات فاخر این فرهنگنامه‌ها در برقراری ارتباط با عموم مخاطبان ناتوان است.

سادات فخر با توجه به انواع فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ یادآوری کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ در حوزه‌ی پژوهش مجموعه‌ای از اطلاعات بوده‌اند که با محوریت یک موضوع خاص به صورت‌های مختلف الفبایی و موضوعی سازماندهی و جمع‌آوری شده‌اند.

وی تأکید کرد: فرهنگنامه‌ها در تاریخ با اهداف متفاوت تألیف شده و در تمامی آنها سعی بر آن بوده است که گرایش‌های مختلف در میان دانشمندان مسلمان پدید آید.

مسئول‌مآخذشناسی مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم گفت: در گذشته از فرهنگنامه به عنوان دایره‌المعارف تعبیر می‌شد ولی بعدها شیوه‌ی دایره‌المعارف‌نویسی تحول یافت، تا جایی که در دایره‌المعارف موضوعات یک علم به صورت مداخل مختلف درآمد و امروز فرهنگنامه‌نویسان براساس سابقه‌ی محتوا، اطلاعات را دقیق می‌کنند و با ارائه‌ی داده‌های کامل در اختیار مخاطبان قرار می‌دهند.

محمدهادی مؤذن جامی:

جای منبع یابی در فرهنگنامه‌های قرآنی خالی است

میان می‌توان به فرهنگنامه‌ی «ژول لایوم» و البته «معجم المفهرس» مرحوم «فؤاد عبدالباقی» که یک واژه‌یاب قوی قرآن است اشاره کرد.

این قرآن پژوه به کمبود آیه‌یاب موضوعی در فرهنگنامه‌های قرآنی عنوان کرد: نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی در اوایل قرن ۱۸ هجری توسط مصری‌ها تألیف و پس از وارد شدن به ایران به صورت «کشف‌الایات» تدوین شد که از مفصل‌ترین آن‌ها می‌توان به «قاموس قرآن» اثر مرحوم قریشی اشاره کرد؛ اما در تمام این فرهنگنامه‌ها نبود آیه‌یاب‌های موضوعی و کامل بسیار به چشم می‌خورد.

مؤذن جامی آشنایی با کاربرد کلمه در زمان نزول قرآن را یکی از راه‌های شناخت دایره‌ی واژگان قرآنی دانست و تصریح کرد: معنای بسیاری از واژگان با معجم‌های امروز قابل درک نیست؛ زیرا برخی از واژگان کاربرد مستقل یافته و فرهنگنامه‌نویسان قرآن باید با نگاهی به کاربرد کلمه در زمان عرب جاهلی، غنای فرهنگ عربی را تشخیص دهند تا بار معنایی واژگان برای مخاطبان درست تفهیم شود.

وی درباره‌ی نقش زبان‌شناسی در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی توضیح داد: کلمات، حوزه‌ی زمانی و مکانی دارند و زبان مانند یک موجود زنده، بالنده می‌شود و برخی اصطلاحات در طول زمان معنادار می‌شود؛ برای مثال کلمه‌ی «نماز» که در مقابل کلمه‌ی «صلوات» قرار می‌گیرد در فارسی قدیم به معنای تعظیم و کرنش به کار می‌رفته است.

وی با اشاره به جایگاه تمثیل در فرهنگنامه‌های قرآنی یادآوری کرد: کاربرد مثل و تمثیل بسیار با اهمیت است و هر مثلی صورت مثالی چکیده‌ی تجربه‌ی تاریخی را نشان می‌دهد که بارها تکرار شده و در قرآن هم «مثل اللذین» در واقع نشان‌دهنده‌ی مسئله‌ای است که می‌تواند امر تاریخی مستمر، مثال‌ها و قصه‌های قرآن را نشان دهد و برخی قصه‌های قرآن مانند «لوط»، «شعیب» و «موسی» که در قرآن آمده، بارها تکرار شده است.

وی در پایان، استفاده از اینترنت را برای فرهنگنامه‌نویسی امری ضروری تلقی و تصریح کرد: باید از فرصت وجود شبکه‌ی گسترده‌ی اینترنت کمال استفاده را برای فراهم آوردن یک فرهنگنامه یا دانشنامه‌ی جامع قرآنی به عمل آوریم و در آینده‌ی نزدیک شاهد یک منبع غنی، قوی و قویم برای قرآن پژوهان و عاشقان قرآن‌شناسی باشیم.

منبع‌یابی از متون گذشته ضمن کمک به مفسران و مترجمان قرآن، فرهنگنامه‌نویسان قرآن را در فهم واژگان این کتاب آسمانی یاری می‌کند و این چیزی است که باید در یک دانشنامه‌ی اینترنتی، راه‌اندازی و برای هر آیه، پرونده‌ای رایانه‌ای درست شود و مجموعه‌ای از اطلاعات بی‌نظیر قرآن در اختیار مخاطبان قرار گیرد.

دکتر «محمدهادی مؤذن جامی» قرآن‌پژوه و مشاور عالی شهردار تهران، بایان این مطلب گفت: قرآن کلامی عربی و مبین است و لطایف و ظرایف بسیاری در آن وجود دارد که باید به وسیله‌ی روش‌های تفهیمی بیان شود.

وی با اعتقاد به این‌که هنوز فرهنگنامه‌های کاملی در زمینه‌ی قرآن تدوین نشده است اظهار کرد: فرهنگنامه‌نویسی قرآن جزء تحقیقات اولیه به شمار می‌رود و در حال حاضر کارهایی به زبان انگلیسی، فارسی و عربی و جزء آن‌ها صورت گرفته است؛ اما هنوز، فرهنگنامه‌ی کاملی در زمینه‌ی اصطلاحات قرآن وجود ندارد.

مشاور شهردار تهران ادامه داد: به تازگی بازهم معجم‌هایی در زمینه‌ی قرآن توسط محققان تدوین شده است؛ اما در زمینه‌ی موضوعات مختلفی مانند فرهنگنامه‌هایی ناظر به آیات قرآن و فرهنگنامه‌ی آماری قرآن، آثار زیادی وجود ندارد.

مؤذن جامی با بیان این‌که فرهنگنامه‌نویسان قرآن به علم زبان‌شناسی و علوم مرتبط با آن مانند اتیمولوژی (ریشه‌شناسی) و فیلولوژی (علم زبان‌شناسی تاریخی و تطبیقی یا واژه‌شناسی) بی‌توجه هستند افزود: واژگان قرآن در فرهنگنامه‌ها به درستی زبان‌شناسی نمی‌شوند؛ برای مثال درباره‌ی معنای واژه‌ی

«نحله» تحقیق به سبک علمی صورت نگرفته و یا واژه‌ی

«همالیبا» یا کلمه‌ی «زمهریر» دارای یک معنا

است و کسانی که در زمینه‌ی فرهنگنامه یا دایره‌المعارف جامع قرآنی فعالیت دارند باید با کاربرد علم زبان‌شناسی آشنا شوند.

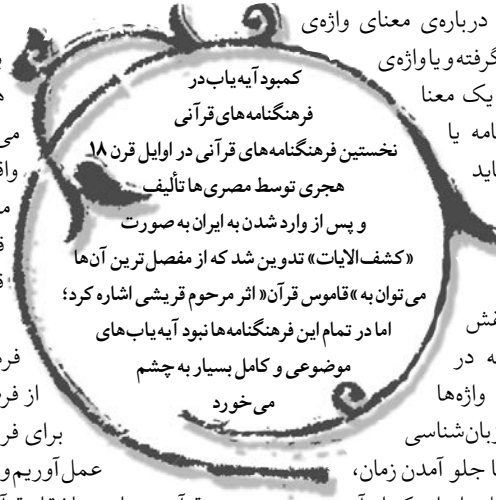
وی با اشاره به این‌که فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ

در تسریع کار محققان و مفسران قرآنی نقش

بسیاری داشته‌اند، گفت: کتاب‌هایی که در

گذشته با امکانات آن زمان درباره‌ی واژه‌ها

جمع‌آوری شده با نوعی واژه‌شناسی اولیه و زبان‌شناسی خام صورت گرفته است و سپس آرام‌آرام با جلو آمدن زمان، فرهنگنامه‌ها به «کشف‌الایات» تغییر شکل داده‌اند که از آن

کمبود آیه‌یاب در فرهنگنامه‌های قرآنی

نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی در اوایل قرن ۱۸

هجری توسط مصری‌ها تألیف

و پس از وارد شدن به ایران به صورت

«کشف‌الایات» تدوین شد که از مفصل‌ترین آن‌ها

می‌توان به «قاموس قرآن» اثر مرحوم قریشی اشاره کرد؛

اما در تمام این فرهنگنامه‌ها نبود آیه‌یاب‌های

موضوعی و کامل بسیار به چشم

می‌خورد

کازم محمدی: تکروی ها، فرهنگنامه های قرآنی را از پیشرفت باز داشته است

تاریخی، کاربرد، سیر تطور و خاستگاه واژگان توجهی ندارند. محمدی با اشاره به رویکرد تدوین فرهنگنامه های قرآنی در طول تاریخ عنوان کرد: فارسی زبانان از گذشته ی دور به تفسیر و ترجمه ی قرآن، علاقه ی بسیاری نشان دادند و برای واژه های قرآن معادل هایی پیدا کردند؛ اما نخستین لغتنامه یا به عبارت دیگر «معجم ها» در حدیث «شرح الاسم» و یا «شرح اللفظ» بر اساس سیر تطور واژگان تدوین شده بود.

وی از «مفردات راغب» به عنوان فرهنگنامه های قرآنی نام برد که عملکرد واژه گزینی برای نخستین بار به صورت تخصصی در آن صورت گرفته و خاستگاه واژگان با توجه به زمان و محیط جغرافیایی در آن لحاظ شده است. این مولوی پژوه با اشاره به روش های

معادل یابی قرآن بر اساس واژگان امروزی اظهار کرد: متن قرآن بدون شناخت تاریخ امکان پذیر نخواهد بود؛ بنابراین باید وقت و محیط در زمان نزول قرآن در معانی واژگان لحاظ شود؛ برای مثال در آیه ی «یا ایها الذین آمنوا» باید دید معنی «آمنوا» در جغرافیای عربستان چه معانی داشته است و دوره ی تطور آن با توجه به زمان بیست و سه ساله ی رسالت و دو بیست و پنجاه سال امامت شیعه در نظر گرفته شود.

وی تأکید کرد: در صورتی که معادل یابی با اصطلاحات مدرن معقول و علمی باشد و با زبان عصر امروز سازگاری داشته باشد خللی به معادل یابی واژه های قرآن وارد نمی کند.

این مولوی پژوه در پایان آشنا شدن جوانان را با شیوه های واژه نگاری، سیر تکاملی و روش های علمی فرهنگنامه های قرآنی ضروری دانست.

کارهای انفرادی بزرگ ترین آسیب ها را به فرهنگنامه های قرآنی وارد کرده و تدوین این فرهنگنامه ها هم اکنون نیازمند کار گروهی بیشتری است.

«کازم محمدی» قرآن پژوه و مولوی شناس، با توجه به ضرورت انجام گرفتن کارهای منسجم در تدوین فرهنگنامه های قرآنی گفت: در دهه های اخیر پژوهشگران در تدوین فرهنگنامه های مختلف و آکادمیک سعی داشته اند، اما آنچه در تمامی این تحقیقات به چشم می خورد تکروی ها و نبود ارتباط فرهنگنامه نویسان قرآنی با یکدیگر است.

وی با بیان اینکه کارهای انفرادی افزایش نقاط ضعف را در فرهنگنامه های قرآنی به همراه داشته است تصریح کرد:

بسیاری از فرهنگنامه های قرآن به طور انفرادی تدوین می شود و نبود روحیه ی کار گروهی میان فرهنگنامه نویسان قرآنی سبب شده است تا واژه ها به درستی معادل یابی نشود یا تبیین درستی نسبت به آن واژه در فرهنگنامه صورت نگیرد.

این مولوی شناس اعمال ذوق و سلیقه ی مؤلفان را از معایب فرهنگنامه های قرآنی برشمرد و تصریح کرد: اعمال ذوق و سلیقه ی مؤلفان، نداشتن قاعده و قانون در فرهنگنامه های قرآنی راسبب شده است و محققان باید در نشست، چارچوبی مشخص برای این تحقیقات تعیین کنند.

وی با اشاره به روش های متفاوت مدخل گزینی در فرهنگنامه های قرآنی افزود: در حال حاضر کار مدخل گزینی در فرهنگنامه ها به صورت علمی صورت نمی گیرد و بسیاری از مؤلفان از ایده های شخصی خود استفاده می کنند و به موقعیت

ویژگی مفردات راغب

مفردات راغب «به عنوان

فرهنگنامه های قرآن نام برد که

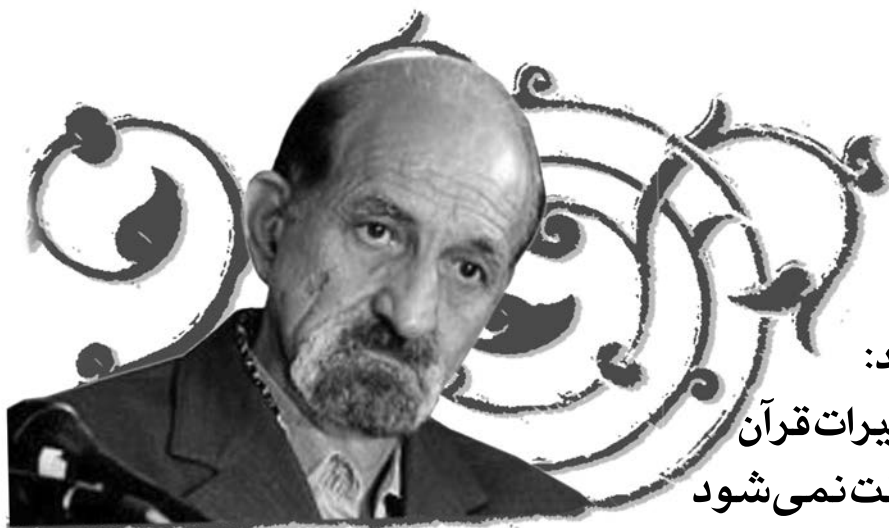
عملکرد واژه گزینی برای

نخستین بار به صورت تخصصی

در آن صورت گرفته و خاستگاه واژگان را

با توجه به زمان و محیط جغرافیایی در

آن لحاظ شده است

غلامرضا جمشیدنژاد: معانی استعاری تعبیرات قرآن در فرهنگنامه‌ها یافت نمی‌شود

انجام گرفته است؛ در نوع اول به شکل عام که در آن در همه‌ی فرهنگنامه‌ها لغت‌های قرآنی مطرح می‌شده است و تنها تفاوت آن با فرهنگنامه‌های اختصاصی این بود که واژگان را کامل‌تر توضیح می‌داد.

وی ادامه داد: پیش از تألیف مفردات راغب، تعداد زیادی به فرهنگنامه‌نویسی قرآنی روی آورده بودند که از آن میان می‌توان به «قاموس قرآن» مرحوم قریشی اشاره کرد؛ اما از لحاظ ژرفا و عمق هرگز نتوانست با مفردات راغب برابری کند، اما نیاز بسیاری از پژوهشگران که توانایی استفاده از مفردات راغب را نداشتند برآورده کرد.

جمشیدنژاد افزود: از ابتدای تدوین فرهنگنامه‌ها برخی از لغات قرآن و احادیث نیاز به توضیح بیشتری داشتند به همین دلیل نگارش فرهنگنامه‌ها با عنوان «قریب القرآن» و «قریب الحدیث» آغاز می‌شود که به عنوان نمونه‌ای از آن می‌توان به «قریب القرآن والحدیث ابن قطیبه» اشاره کرد که بعدها باعث به وجود آمدن مفردات راغب شد.

وی با توجه به شیوه‌ی مدخل‌گزینی در فرهنگنامه‌های قرآنی کلاسیک گفت: مداخل در فرهنگنامه‌های قرآنی گذشته از کمال برخوردار بودند و برخی از فرهنگنامه‌نویسان مانند راغب و طبری به سراغ لغات دشوار یاب رفتند و نتوانستند معنای درست واژه را منتقل کنند؛ برای مثال در آیه‌ی ۶ سوره‌ی الرحمن «والنجم والشجر یسجدان» نجم را به معنای متداول یعنی ستاره معنی کردند، اما قرآن مجید در همین آیه این کلمه را به معنای گیاهی که ساقه ندارد به کار برده است. جمشیدنژاد معادل‌یابی در زمان معاصر را تنها با واژه‌های عام و فراگیر امکان‌پذیر دانست و اظهار کرد: طبیعتاً برای فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر باید معادل‌هایی عام و فراگیر انتخاب شود تا امکان کامل انعکاس تعبیرات قرآن را برای مخاطبان امروز فراهم کند.

وی در پایان با ضروری دانستن ایجاد واحد درسی برای فرهنگنامه‌های قرآنی در دانشگاه تأکید کرد: جداسازی فرهنگنامه‌های قرآنی از دروس علوم قرآن و حدیث کار درستی نیست و سبب می‌شود تا دانشجویان با معنای عمیق واژگان قرآنی و ادبیات عرب آشنا نشوند.

معانی استعاری تعبیرات قرآن به طور شایسته در فرهنگنامه‌های قرآن انعکاس داده نمی‌شود و این موضوع کاستی‌های بسیاری را در این فرهنگنامه‌ها به دنبال دارد.

دکتر «غلامرضا جمشیدنژاد» قرآن‌پژوه و عضو دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، با بیان این مطلب گفت: قرآن از تعبیرات بسیاری برخوردار است و خداوند در آیه‌ی ۱۳ سوره‌ی بلد می‌فرماید: «فکارقبه» که «فک» به معنای گشودن و «رقبه» در معنای حقیقی لغت «گردن» است و این دو واژه با یکدیگر معنای استعاری گشودن گردن را ایجاد می‌کند، اما معنای حقیقی آن با توجه به متن سوره آزادسازی انسان از هر نوع گرفتاری را مدنظر دارد. وی لزوم تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی را با توجه به گسترش دایره‌ی واژگان امروز امری ضروری ارزیابی کرد و افزود: با تحول زبان نیاز به فرهنگنامه‌های جدید بسیار احساس می‌شود و زبان فارسی نیز از این امر مستثنایست و امروز برای فهم قرآن تدوین فرهنگنامه‌های جدید ضروری است.

این پژوهشگر تاریخ اسلام با اشاره به این که فرهنگنامه‌های قرآنی باید تنها برای پژوهشگران تدوین شود عنوان کرد: فرهنگنامه‌ها از دسته‌ی کتاب‌های مرجع به شمار می‌آیند و کتاب‌های مرجع برای عموم نیستند، بلکه تنها برای پژوهشگران هستند تا آنها در خلال تحقیقات خود بر روی زبان قرآن و صرف و نحو عربی، به آن مراجعه کنند.

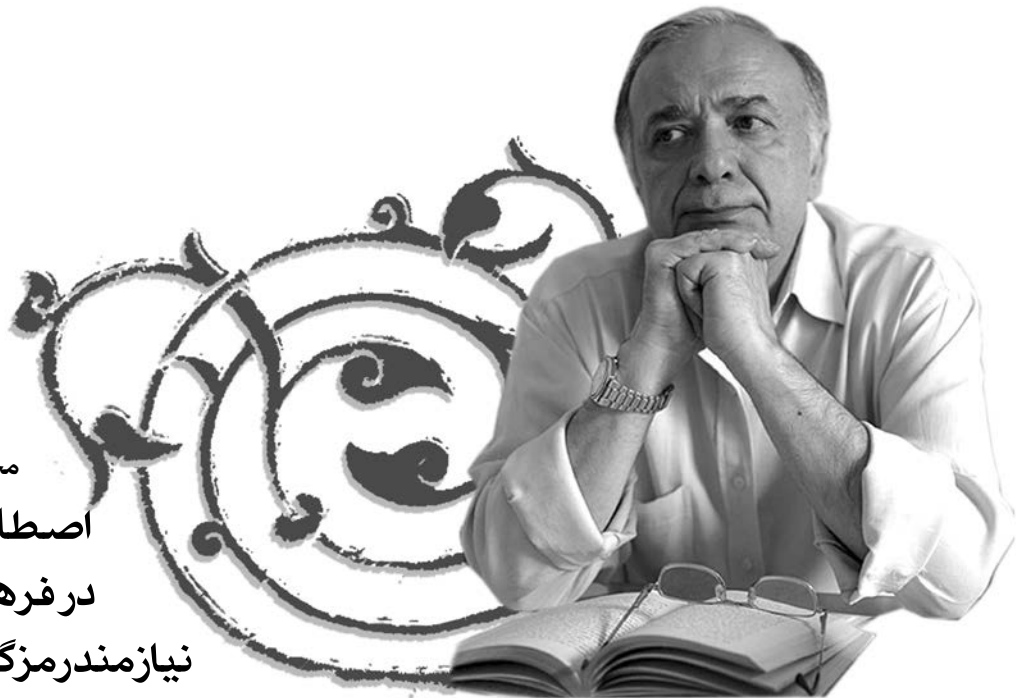
جمشیدنژاد لازمی تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی کامل و جامع را آشنایی و تسلط با زبان عربی دانست و تأکید کرد: از زبان قرآن به زبان خاص تعبیر می‌شود و کسانی در طول تاریخ در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی موفق‌تر بوده‌اند که زبان عربی و قواعد آن را کامل می‌دانستند؛ برای مثال راغب اصفهانی در حدود ۱۰۰۰ سال گذشته فرهنگنامه‌ای به نام «مفردات القرآن» ارائه کرد که نظیرش تا به امروز به وجود نیامده است.

عضو دایرةالمعارف بزرگ اسلامی با توجه به نحوه‌ی تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ تصریح کرد: کارهای زبانی درباره‌ی قرآن به دو شکل

لزوم تسلط فرهنگنامه‌نویسان قرآن به قواعد عربی

از زبان قرآن به زبان خاص تعبیر می‌شود و کسانی در طول تاریخ در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی موفق‌تر بوده‌اند که زبان عربی و قواعد آن را کامل می‌دانستند؛ برای مثال راغب اصفهانی در حدود ۱۰۰۰ سال گذشته فرهنگنامه‌ای به نام «مفردات القرآن» ارائه کرد که نظیرش تا به امروز به وجود نیامده است

محمدبقایی ماکان: اصطلاحات قرآن در فرهنگنامه‌ها نیازمند رمزگشایی است

آغاز شد و پس از این ترجمه، تفسیرهای و ترجمه‌های قرآن با روش‌های مختلف شکل گرفت که از این میان دیدگاه عقلانی «تفسیر ابوالفتوح رازی» و رویکرد عرفانی تفسیر خواجه عبدالله انصاری مثال‌زدنی است.

وی معادل‌یابی فرهنگنامه‌های قرآنی براساس واژگان مرسوم در جامعه‌ی امروز را ضروری دانست و عنوان کرد: برای هر تفسیر باید روح و فهم جمعی در نظر گرفته شود و به همین دلیل مترجم یا شارح باید به زبان روز مردم آشنا باشد و اصرار داشتن به این موضوع که باید در ترجمه‌ی قرآن اصطلاحات قدیم استفاده شود، تفکر جالبی از لحاظ زیباشناسی نیست.

این پژوهشگر با توجه به لزوم آشنایی فرهنگنامه‌نویسان قرآن با تحول معنای واژگان تصریح کرد: برخی واژگان قرآن در طول تاریخ با تحول معنایی مواجه و معناهای، مثبت به معنای منفی تبدیل می‌شود؛ برای مثال عبارت «کن فیکون» در آیه‌ی ۱۱۷ سوره‌ی بقره «بدیع السموات والارض و اذا قضی امر فانما یقول له کن فیکون» در زبان عربی آن دوره معنای مثبت داشته است اما در عصر ما و در زبان فارسی به معنای منفی «ویران کردن» به کار می‌رود که این کلمه‌ها باید مورد توجه فرهنگنامه‌نویسان قرآنی قرار گیرد.

بقایی ماکان در پایان به کاربردن اصطلاح «سرواژه» رابه جای کلمه‌ی مدخل در فرهنگنامه‌ها درست خواند و بیان کرد: مدخل یک کلمه‌ی قدیمی است و به کاربردن آن برای فرهنگنامه‌ها کار درستی نیست و باید به جای آن از کلمه‌ی سرواژه استفاده شود و در حال حاضر در باره‌ی قرآن کار کاملی بر روی سر واژه‌ها صورت نگرفته است و نیاز به کار گروهی در این زمینه بسیار احساس می‌شود.

پهناوری و گستردگی معانی کلمات قرآنی باعث شده است تا برخی از اصطلاحات این کتاب آسمانی به شرح بسیار دقیق و رمزگشایی نیازمند باشند.

«محمدبقایی ماکان» پژوهشگر ادبی و اقبال‌شناس، با بیان این مطلب گفت: فرهنگنامه‌های قرآنی باید با آیات قرآن و مصطلحات آن مطابقت داده و کامل‌تر شوند تا در آینده مورد مطالعه‌ی فرهنگنامه‌نویسان قرار گیرند.

وی تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی را کاری گسترده قلمداد کرد و افزود: تدوین فرهنگنامه کار وسیعی است و از نظر کاربرد واژگان قرآن از منظرهای مختلف به آن نگاه می‌شود و مفسران و مترجمان به میزان آگاهی خود از آن بهره می‌گیرند.

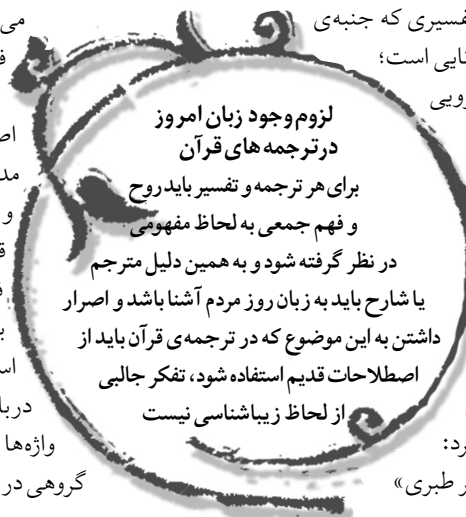
مؤلف کتاب «اقبال و ده چهره‌ی دیگر» به مفاهیم متفاوت اصطلاحات در فرهنگنامه‌های قرآنی اشاره کرد و ادامه داد: برخی کلمات در فرهنگنامه‌ها توضیح مشخصی ندارند؛ برای مثال کلمه‌ی «سلطان» در آیه‌ی ۳۳ سوره‌ی الرحمن «یا معشر الجن و الانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان» در کتاب‌های تفسیری که جنبه‌ی

فرهنگنامه‌ای دارند به معنای قدرت و توانایی است؛ اما اینکه مقصود از این قدرت و نیرو چه نیرویی است، هیچ توضیحی داده نمی‌شود.

مؤلف کتاب «شناخت و بررسی آثار و افکار اقبال» گفت: بسیاری از مفسران سعی کرده‌اند به تأویل و تفسیر قرآن بپردازند،

اما آن‌چنان‌که باید بسیاری از کلمات از حدود معنای ظاهری قرآن فراتر نرفته‌اند.

بقایی ماکان با توجه به شکل‌گیری فرهنگنامه‌های قرآنی در تاریخ اظهار کرد: ترجمه‌های قرآن در قرن سوم با «محمد جریر طبری»

محمد کاظم شاکر: فرهنگنامه‌های قرآنی فاقد پشتوانه‌های قوی علمی است

جامع و مختصر درباره‌ی هر یک از شاخه‌های علمی قرآن، اسلام و بازگو کردن آن برای اقشار مختلف جامعه است. شاکر با انتقاد از عملکرد فرهنگنامه‌نویسان قرآنی در زمان معاصر افزود: ما در زمینه‌ی تولید فرهنگنامه‌های قرآنی امروزی دیر اقدام کرده‌ایم و بیشتر فرهنگنامه‌نویسان به معنای لغات قرآن اکتفا می‌کنند و از بیان ریشه‌ی اصطلاحات قرآن و شرح کامل لغات قرآن ناتوان هستند.

وی با اشاره به تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی در زمان گذشته اضافه کرد: معارف قرآن در گذشته در تفاسیر بیان می‌شد و فرهنگنامه‌ها در شرح کامل آیات نقش زیادی نداشتند. این استاد دانشگاه ادامه داد: در گذشته در زمینه‌ی مفردات قرآن آثار بسیاری به وجود آمد که اکثر آن‌ها لغوی هستند؛ اما نسل امروز چیزی بیش از یک لغتنامه برای آشنایی با اصطلاحات و واژه‌های قرآن نیاز دارند. وی با اشاره به شیوه‌های معادل‌یابی در فرهنگنامه‌های قرآنی، این معادل‌یابی‌ها را براساس نیاز مخاطبان دانست و گفت: معادل‌یابی واژگان باید با ذهنیت مخاطبان امروز صورت گیرد و فرهنگنامه‌نویسان باید در تمامی بحث‌های فرهنگی به مخاطبان توجه کنند و قرآن‌هایی ترجمه شود که تمامی سنین قادر به درک آن باشند. وی در پایان با اعتقاد بر این که فرهنگنامه‌های قرآنی باید وارد واحدهای دانشگاهی شوند، تصریح کرد: یکی از کارهای تأثیرگذار، جذب جوانان و دانشجویان و آشنایی آنان با شیوه‌های فرهنگنامه‌نویسی قرآنی است و این مستلزم مکان‌هایی است که نیروی قرآنی به بهترین شیوه در آن تربیت شوند.

سیاست‌گذاری‌ها و اقدامات صورت‌گرفته در زمینه‌ی دایرةالمعارف‌های قرآنی کافی نیست و این فرهنگنامه‌ها از پشتوانه‌ی قوی علمی برخوردار نیستند.

دکتر «محمد کاظم شاکر» عضو هیئت علمی دانشگاه قم و استاد نمونه‌ی کشور در سال ۸۵، با بیان این مطلب گفت: سازمان‌هایی که متصدی تألیف فرهنگنامه‌های قرآنی هستند باید به این فرهنگنامه‌ها نظارت بیشتر داشته و نیاز مخاطبان را از تمامی گروه‌های سنی در نظر بگیرند. وی با بیان این‌که کارهای فردی بزرگ‌ترین آسیب را به فرهنگنامه‌های قرآنی وارد کرده است افزود: نخستین کاری که باید در زمینه‌ی فرهنگنامه‌های قرآنی صورت گیرد درک درست نیاز مخاطبان است که متأسفانه پایه‌های اساسی مخاطب‌شناسی در دایرةالمعارف‌ها و فرهنگنامه‌ها به درستی تبیین و تدوین نشده و نیاز مخاطبان هنوز در این فرهنگنامه‌ها ناشناخته باقی مانده است. عضو هیئت علمی دانشگاه قم با ضروری دانستن تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی در زمان معاصر تأکید کرد: یکی از موضوعاتی که هم‌اکنون تدوین فرهنگنامه‌ها را ضروری کرده است، وجود اطلاعات به صورت

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران:

ساده‌انگاری بزرگ‌ترین آسیب را به فرهنگنامه‌های قرآن وارد می‌کند

قرآن به صورت موضوعی یا الفبایی اطلاق می‌شده است که با گذشت زمان، با پیشرفت دانش، دایرةالمعارف‌های قرآنی نیز از معارف عمیقی بهره‌مند شدند.

استاد دانشگاه قم، اساسی‌ترین رسالت فرهنگنامه‌های قرآن را خدمت به عموم مخاطبان دانست و گفت: اساسی‌ترین امر در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی خدمت به مخاطبان است و اگر فرهنگنامه‌ها به شکل معجم یا دانشنامه

فرهنگنامه‌های قرآنی نخست باید مبنای براساس الفاظ قرآن در زمان نزول آن تشخیص دهند و سپس با اجتهاد، معنای لفظ آن زمان را از اشعار جاهلیت و واژه‌های کتاب‌های اصیل آن دوره استخراج کنند.

وی با اشاره به تدوین انواع فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ تصریح کرد: فرهنگنامه در تاریخ، معانی مختلفی داشته و در عنوان کلی به مجموعه‌ی معارف و به یک موضوع کلی درباره‌ی

فرهنگنامه‌نویسی برای علوم مختلف تجربی و انسانی کار ساده‌ای است، اما نوشتن فرهنگنامه برای قرآن با مبنای لغات و اصطلاحات ۱۴۰۰ سال گذشته کاری بسیار سخت و نیازمند دقت فراوان است.

دکتر حجت‌الاسلام «رضا برنجکار» پژوهشگر و عضو هیئت علمی دانشگاه تهران، با بیان این مطلب گفت: محققان برای نوشتن

حبیب نبوی: فرهنگنامه‌های قرآنی نیازمند واژه‌گزینی با مصادق‌های امروزی است

تحقیق بر روی این آثار را نداشته باشند و موفق به برقراری ارتباط با این دایره‌المعارف‌ها نشوند. وی با اشاره به تحقیقات شرق‌شناسان اروپایی مانند «ژول لایبوم» بر فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: بسیاری از پژوهشگران و شرق‌شناسان به تألیف تحقیقات و دانشنامه‌های دینی روی آوردند؛ اما تحقیقات آن‌ها در حوزه‌ی برون‌دینی با مسامحه‌کاری‌هایی شکل گرفته است. وی در پایان با مقایسه‌ی فرهنگنامه‌های گذشته با دوران معاصر تأکید کرد: انگیزه‌ی تدوین فرهنگنامه‌ها در میان گذشتگان بسیار قوی‌تر از زمان معاصر بوده و فرهنگنامه‌نویسان قرآن در گذشته با منابع کم به تفحص دقیق آیات قرآن می‌پرداختند؛ ولی در زمان معاصر و با وجود پیشرفت تکنولوژی فرهنگنامه‌های کاملی برای پرداختن به قرآن تدوین نمی‌شود.

به صورت بسته و محدود نگاه می‌شود. نویسنده‌ی «انسان در اندیشه‌ی مولوی» افزایش واژه‌های مستعمل در فرهنگنامه‌ها را از دلایلی دانست که مخاطبان نمی‌توانند از آن بهره‌ی لازم را کسب کنند. نبوی با تقدیر از فرهنگنامه‌ی «مفردات راغب» آن را اثری برجسته در تاریخ تدوین فرهنگنامه‌های قرآن خواند و تصریح کرد: قدیمی‌ترین فرهنگنامه‌ی قرآن، فرهنگ مفردات راغب اصفهانی است که در زمان خود و در زمان معاصر در حوزه‌ی تفسیر و ترجمه، پر استعمال بوده و ریشه‌ی بسیاری از کلمات قرآن در آن بیان شده است. این استاد دانشگاه با اعتقاد بر این‌که فرهنگنامه‌های قرآنی باید مناسب نیاز تمامی مخاطبان باشند ادامه داد: تدوین برخی فرهنگنامه‌ها با واژه‌های تخصصی سبب شده است تا تنها محققان قرآنی به آن مراجعه کنند؛ اما دانشجویان انگیزه‌ی مطالعه و

فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر بر اساس مصادق‌های کهن و نظرات مفسران و لغت‌نامه‌نویسان گذشته صورت می‌گیرد و برخی از آنان برای نسل امروز قابل استفاده نیست.

«حبیب نبوی» مولوی پژوه، با بیان این مطلب گفت: در حال حاضر فرهنگنامه‌های قرآن باید از مصادق‌ها و معادل‌هایی که در گذشته وجود داشت جدا و بر اساس اصطلاحات و واژه‌های امروزی معادل‌یابی شوند.

وی تدوین فرهنگنامه‌ها در زمان معاصر را با نداشتن شناخت کامل مخاطبان از سوی مؤلفان همراه دانست و افزود: فرهنگنامه‌های قرآن در زمان معاصر تنها در حوزه‌های علمی کاربرد دارند و در دانشگاه‌ها و مراکز علمی به آن توجه زیادی نشده و بیشتر به آن‌ها

تدوین شود، ابتدا باید عموم مردم و دانشجویان علوم قرآنی و استادان دانشگاه را مدنظر قرار دهد. برنجکار با غیر ضروری دانستن مراجعه‌ی مفسران قرآن به فرهنگنامه‌های قرآن گفت: در ضرورت تدوین فرهنگنامه‌های قرآن برای مترجمان، استادان و دانشجویان علوم قرآنی شکی نیست؛ اما مفسران نباید با تقلید از فرهنگنامه‌های قرآن به تفسیر بپردازند، بلکه باید با اطلاعات خود به تفسیر قرآن روی آورند.

تدوین شود، ابتدا باید عموم مردم و دانشجویان علوم قرآنی و استادان دانشگاه را مدنظر قرار دهد. برنجکار با غیر ضروری دانستن مراجعه‌ی مفسران قرآن به فرهنگنامه‌های قرآن گفت: در ضرورت تدوین فرهنگنامه‌های قرآن برای مترجمان، استادان و دانشجویان علوم قرآنی شکی نیست؛ اما مفسران نباید با تقلید از فرهنگنامه‌های قرآن به تفسیر بپردازند، بلکه باید با اطلاعات خود به تفسیر قرآن روی آورند.

واژه درک می‌شود. وی افزود: در مرحله‌ی دوم باید کلمه‌ی مناسب را به دست آورد که در این مرحله فرهنگنامه‌نویسان باید به زبان فارسی امروز و لفظ، که معنا توسط آن فهمیده می‌شود، مسلط شوند و معادل‌ها را با لفظی رسا، زیبا و امروزی جایگزین کنند.

مفسران قرآن باید از اطلاعات خود بهره‌گیرند در ضرورت تدوین فرهنگنامه‌های قرآن برای مترجمان، استادان و دانشجویان علوم قرآنی شکی نیست؛ اما مفسران نباید با تقلید از فرهنگنامه‌های قرآن به تفسیر بپردازند، بلکه باید با اطلاعات خود به تفسیر قرآن بپردازند

وی با انتقاد از معادل‌یابی در فرهنگنامه‌ی «مفردات راغب» ادامه داد: فرهنگنامه‌ی قرآنی مفردات راغب از نثری زیبا برخوردار است؛ اما بزرگ‌ترین و اساسی‌ترین مشکل آن حل معنای لغوی و اصطلاحی کلمات است و در آن ریشه‌ی لفظ یا اصطلاح مشخص نمی‌شود، به همین دلیل بسیاری از کتاب‌ها و فرهنگنامه‌هایی که به تقلید از مفردات راغب پرداختند و از این کتاب بهره بردند با مشکلات بسیاری مواجه شدند.

حجت الاسلام برنجکار در پایان با اعتقاد بر این‌که مدخل‌ها در فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر در اغلب اوقات نیاز پژوهشگران را برآورده می‌سازد تصریح کرد: مداخلی که امروز در فرهنگنامه‌های قرآن انتخاب می‌شود، تا اندازه‌ای نیاز مخاطبان و پژوهشگران را برآورده می‌سازد؛ اما باید برخی نواقص موجود در آن برطرف شود.

استاد دانشگاه قم با اشاره به شیوه‌های معادل‌یابی در فرهنگنامه‌های

سیدعلی آل داوود: فرهنگنامه نویسان قرآن از آخرین دستاوردهای زبانی بهره بگیرند

شود. آل داوود با اشاره به تأثیر فرهنگنامه‌های قرآنی در روند ترجمه و تفسیر قرآن در کشور گفت: با تدوین فرهنگنامه‌ها، لغات ترجمه شده‌ی بیشتری در اختیار مفسران و مترجمان قرار گرفت و با بررسی آن لغت‌ها ترجمه‌های قرآن ویژگی‌های منحصر به فرد بسیاری در زبان فارسی پیدا کردند.

نویسنده‌ی کتاب «اسناد و نامه‌های امیرکبیر» افزود: با به وجود آمدن «لسان‌التزیل» و «فرهنگ مفردات راغب» و افزایش لغت‌نامه‌ها، مترجمان سعی کردند تا از لغات عصر خود بهره ببرند و آثار زیباتر و مفیدتری را با توجه به نیاز نسل هم‌روزگار خود خلق کنند.

وی با توجه به تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی در زمان معاصر یادآوری کرد: در زمان معاصر افرادی مانند مرحوم «احمدعلی رجایی بخارایی» در کتابخانه‌ی آستان قدس به تدوین معانی واژگان قرآن اقدام کردند و فرهنگنامه‌هایی به شکل الفبایی و فهرست‌وار تنظیم شد؛ اما هنوز پژوهش کاملی در پرداختن به این لغت‌نامه‌ها به وجود نیامده است.

عضو هیئت علمی «فرهنگ آثار ایرانی - اسلامی» در پایان با اشاره به مقالات انتقادی که در سال‌های گذشته در زمینه‌ی ترجمه‌های قرآن نوشته شده است اظهار کرد: در زمان معاصر مقالات انتقادی بسیاری در زمینه‌ی ترجمه‌های قرآن نوشته شد که از آن میان می‌توان به انتقادهای وارد بر ترجمه‌ی قرآن مرحوم «ابولقاسم پاینده» توسط مرحوم «محمد فرزاد» اشاره کرد که ترجمه‌ی آن پنجاه سال پیش صورت گرفته است.

فرهنگنامه نویسان

قرآن باید با استفاده از آخرین دستاوردهای زبانی زمینه‌ی استفاده‌ی هرچه بیشتر مترجمان قرآن را از این پژوهش‌ها فراهم کنند. دکتر «سیدعلی آل داوود» پژوهشگر و فرهنگنامه‌نویس، با بیان این مطلب گفت: مترجمان قرآن باید با تسلط به زبان عربی و آشنایی کامل با آثار زبان فارسی دایره‌ی واژگان کلام خود را افزایش دهند و ترجمه‌های زیبایی خلق کنند.

وی با اشاره به تاریخ ترجمه‌های قرآن در کشور تصریح کرد: نخستین ترجمه‌هایی که از قرآن مجید به زبان فارسی صورت گرفت، ترجمه‌ی تفسیر طبری بود که به دستور «منصور نوح سامانی»، برای آشنایی فارسی‌زبانان در فهم عمیق آیات قرآن به فارسی ترجمه شد.

این پژوهشگر تصریح کرد: پس از تفسیر طبری، ترجمه‌ی قرآن از اهمیت بیشتری برخوردار و سبب شد تا نخستین فرهنگنامه‌های قرآن گردآوری و تدوین

مدیر مؤسسه‌ی «نور فرقان»:

استفاده از فرهنگنامه‌های قرآنی نیازمند اطلاع‌رسانی است

زمانی با اشاره به لزوم تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی در زمان معاصر عنوان کرد: قرآن برای زمان خاصی نیست و در تمام زمان‌ها پاسخگوی بشریت است و باید فرهنگنامه‌های قرآنی با واژه‌هایی که موضوع آن در جامعه مطرح است معادل‌یابی شود و اگر در یک آیه نتوان به معنای اصطلاحات قرآن پرداخت، باید با گذاشتن چند آیه کنار هم معنای کامل در فرهنگنامه استنباط شود.

وی با اشاره به معادل‌یابی با اصطلاحات امروز در فرهنگنامه‌ی قرآن تصریح کرد: در آیه‌ی (سوره‌ی مائده «یا ایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود») از «اوفوا بالعقود» می‌توان به عهد و پیمان و یک قاعده‌ی کلی که در عصر ما به عنوان «بیمه» اطلاق می‌شود، برداشت کرد؛ زیرا بیمه به معنای یک قرارداد کلی است که باید به آن پایبند بود. این پژوهشگر بررسی مدخل‌های فرهنگنامه‌های قرآنی را از دو جهت میسر دانست و افزود: مدخل‌یابی در حال حاضر با یک جهت کلی و یک جهت جزئی همراه است و کسانی که فرهنگنامه‌ی قرآن می‌نویسند باید به هر دو جهت به خوبی احاطه داشته باشند و با جزئی‌نگری ارتباطات اصطلاحات و معنای واژه‌ها را با اشاره به موضوعات اخلاقی و اجتماعی توضیح دهند و با کلی‌نگری ساختار علمی یک نظام موضوعی از آیات قرآن را بیان کنند. زمانی با انتقاد از روش‌های تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی در زمان معاصر عنوان کرد: برای نوشتن معجم‌ها و فرهنگنامه‌ها نیاز به همکاری افرادی مشخص احساس می‌شود و در حال حاضر برخی فرهنگنامه‌ها مداخل کاملی دارند و آدرس آیه بدون متن در آن‌ها به کار می‌رود.

وی در پایان آشنایی فرهنگنامه‌نویسان قرآن را با معادل‌های امروزی واژه‌های خاص، اجتناب از کارهای ذوقی و سلیقه‌ای و ارائه‌ی آثاری هدفمند راهی برای افزایش کارایی فرهنگنامه‌های قرآن در زمان معاصر خواند.

جامعه‌ی ما هم‌اکنون تشنه‌ی دریافت معانی و اصطلاحات قرآنی است و فرهنگنامه‌نویسان قرآنی باید با ارزیابی ضرورت اطلاع‌رسانی و تبلیغ، کیفیت استفاده از این فرهنگنامه‌ها را به مردم ابلاغ کنند. «محمد هاشم زمانی» مدیر مؤسسه‌ی فرهنگی «نور فرقان»، با بیان این مطلب گفت: اهداف خاصی در تبیین فرهنگنامه‌های قرآنی وجود دارد، اما بزرگ‌ترین هدف تألیف فرهنگنامه‌ها در طول تاریخ کمک به محققان و ارائه‌ی اطلاعات کامل برای عموم مخاطبان است.

وی با بررسی فرهنگنامه‌های قرآنی در تاریخ تصریح کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی در تاریخ با نام‌های «کشف‌المطالب»، «تفسیرالآیات»، «فرهنگ موضوعی» و «کشف‌المعاجم» تدوین شده، اما تمامی این فرهنگنامه‌ها به صورت پراکنده موضوع‌نگاری شده و توضیحات کاملی را با خود به همراه نداشته است. این قرآن‌پژوه از «بحارالانوار» محمدباقر مجلسی به عنوان نخستین فرهنگنامه‌ی قرآنی تدوین شده در تاریخ تشیع نام برد و ادامه داد: در کتاب بحارالانوار به عنوان نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی در تاریخ تشیع در ذیل هر کلمه، آیاتی ذکر شده و پس از این فرهنگنامه، آثاری مانند «تفسیر آیات» ژول لایوم با تقلید از بحارالانوار تدوین شد. وی با اشاره به فرهنگنامه‌های قرآنی تألیف شده پس از تفسیرالآیات گفت: فرهنگنامه‌ی «ژول لایوم» از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار بود و سبب شد تعداد زیادی از محققان بر اساس این فرهنگنامه آثاری ارزشمندی را خلق کنند. این قرآن‌پژوه تصریح کرد: تاکنون بیش از ۴۰۰ فرهنگنامه در زمینه‌ی قرآن نگارش شده و هر کس براساس دیدگاه و علوم قبلی و پیش فرض‌ها به این کار وارد شده و از قرآن برداشت کرده است.

احمد خاتمی:

فرهنگنامه‌های قرآن به کارشناسی دقیق علمی نیاز دارد

و تفسیر قرار داده است. وی افزود: مفسران پس از ورود به تفسیر به تحقیق بر روی مفردات قرآن پرداختند و در بخش مفردات ریشه‌شناسی لغات را پیگیری می‌کردند؛ برای مثال «مرحوم طبرسی» در «مجمع البیان» از بخش‌های لغوی غافل نمانده و با توجه به مفاهیم قرآن و معانی لغات راه را برای علاقه‌مندان پس از خود باز کرده است.

خاتمی با اشاره به تدوین فرهنگنامه‌های موضوعی قرآنی در تاریخ یادآوری کرد: قدیمی‌ترین طبقه‌بندی فرهنگنامه‌های موضوعی قرآن «تفسیرالایات» اثر «ژول لابوم» شرق‌شناس فرانسوی بود که توسط

گسترده‌ی موضوع و نظارت نامناسب بر مطالب، مشکلات و خسارت‌هایی به فرهنگنامه‌ی قرآن وارد کرده است؛ به همین دلیل، تدوین این پژوهش‌ها به طور جدی نیازمند کارشناسی و نظارت دقیق علمی است.

دکتر «احمد خاتمی» عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی و گردآورنده‌ی سه جلد «فرهنگنامه‌ی موضوعی قرآن»، با بیان این مطلب و با تأکید بر حضور افراد متخصص در تدوین فرهنگنامه‌های قرآن گفت: کسانی که به کار تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی وارد می‌شوند باید در درجه‌ی نخست با قرآن، علوم قرآنی و تفاسیر، انس و الفت عمیق و دائمی داشته باشند و توأم با

دقت و تخصص بر تألیف این فرهنگنامه‌ها همت کنند.

وی با توجه به تدوین فرهنگنامه‌های قرآن در طول تاریخ تصریح کرد: تدوین فرهنگنامه موضوعی است که پیش از اسلام مورد توجه اندیشمندان بوده و در دوره‌های تاریخی پس از اسلام نیز یکی از کارهایی که مورد توجه محققان و آشنایان با علوم قرآنی قرار گرفته تنظیم لغتنامه‌ها، کشف الایات‌ها و کشف المطالب‌ها با اهداف و انگیزه‌ی کارهای تحقیقاتی و دینی بوده است.

مرحوم «الهی قمشه‌ای» به فارسی و به وسیله‌ی «فؤاد عبدالباقی» به عربی ترجمه شد و بعدها مرحوم شعرانی مستدرکاتی به آن اضافه و آن را تکمیل کرد.

وی با اشاره به مداخل فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: مداخل و منابع فرهنگنامه‌های قرآن از گذشته به موضوعاتی مانند احکام، اخلاق و سیاست در قرآن با توجه به درک نیاز مردم در اعصار مختلف پرداخته است.

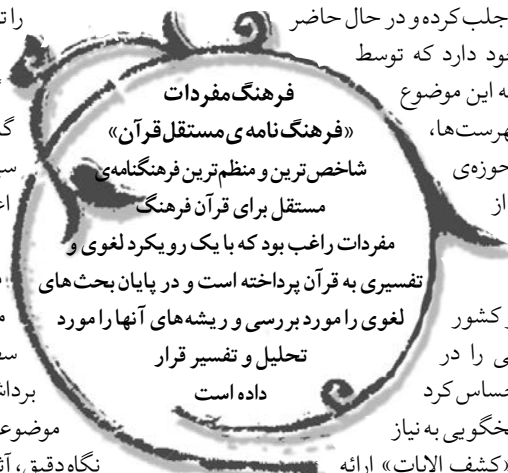
خاتمی با اشاره به برداشت‌های امروزی از مداخل و معادل‌های قرآنی افزود: در هر دوره می‌توان مفاهیم جدیدی منطبق با نیاز و افزایش سطح علمی و درک عمومی مردم آن زمان از قرآن برداشت کرد و فرهنگنامه‌نویسان قرآنی نیز باید با موضوعاتی که مفسران گذشته به آن توجه کرده‌اند با نگاه دقیق، آثار کامل‌تری را نسبت به گذشته خلق کنند.

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی در پایان با اشاره به شیوه‌های معادل‌یابی در فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر اظهار کرد: قرآن قابلیت این را دارد که در دوره‌های مختلف منشأ ظهور یک دسته از مفاهیم متناسب با نیاز آن روزگار باشد و مباحث مفهوم‌شناسی قرآن کریم به هر زبان که محققان آن عصر تشخیص دهند، می‌تواند تدوین شود.

مؤلف فرهنگنامه‌ی موضوعی قرآن ادامه داد: موضوع قرآن کریم به عنوان یک کتاب مرجع و از جهات ادبی، اجتماعی و سیاسی توجه اهل علم و ادب غیر مسلمان را به خود جلب کرده و در حال حاضر تحقیقاتی در حوزه‌ی قرآن وجود دارد که توسط شرق‌شناسان اروپایی تهیه شده که این موضوع نشان‌دهنده‌ی این است که تهیه‌ی فهرست‌ها، فرهنگ‌ها و کتاب‌های جانبی در حوزه‌ی قرآن کریم مورد توجه بسیاری از غیرمسلمانان بوده است.

خاتمی با اشاره به تألیف نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی در کشور اظهار کرد: ضرورت‌های فراوانی را در تدوین فرهنگنامه قرآن می‌توان احساس کرد و نخستین فرهنگنامه‌ها برای پاسخگویی به نیاز مترجمان و مفسران به صورت «کشف الایات» ارائه شد.

استاد دانشگاه شهید بهشتی از «فرهنگ مفردات راغب» به عنوان شاخص‌ترین فرهنگنامه‌ی قرآن در زمان گذشته نام برد و افزود: شاخص‌ترین و منظم‌ترین فرهنگنامه‌ی مستقل برای قرآن فرهنگ مفردات راغب بود که با یک رویکرد لغوی و تفسیری به قرآن پرداخته و در پایان بحث‌های لغوی را مورد بررسی و ریشه‌های آنها را مورد تحلیل

ذوق و سلیقه‌ی مؤلفان بر فرهنگنامه‌های قرآنی حاکم است

برخی از فرهنگنامه‌های قرآنی بدون تحقیق و روشمندی علمی نوشته شده و ذوق و سلیقه‌ی مؤلفان بر این فرهنگنامه‌ها حاکم است.

دکتر «علی رواقی» قرآن پژوه و عضو پیوسته‌ی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ضمن بیان این مطلب گفت هم‌اکنون تعداد کمی از محققان به تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی می‌پردازند و کمتر به ضرورت تدوین این دانشنامه‌ها توجه می‌شود و این موضوع سبب شده است تا این پژوهش‌ها با معیارهای علمی سازگار نباشد.

وی با اشاره به این که فرهنگنامه‌نویسان قرآنی به نیاز امروز مخاطبان خود بی‌توجه هستند تصریح کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی باید سطح فرهنگی و دانش مردم زمان را در نظر بگیرند؛ زیرا هم‌اکنون فرهنگنامه‌هایی در زمینه‌ی قرآن تدوین می‌شود که نه تنها عوام جامعه، بلکه خواص را نیز راضی نمی‌کند.

مؤلف «فرهنگ‌واره‌ی واژگان قرآنی» با بیان این که هم‌اکنون ضرورت تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی برای کودکان و نوجوانان احساس می‌شود افزود: در حال حاضر نیاز به آشنایی کودکان با فرهنگنامه‌های

قرآنی احساس شده و باید شیوه‌های آشنایی استفاده از فرهنگنامه‌ها از همان سنین کودکی در مدارس آموزش داده شود.

رواقی تأکید کرد: تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی باید برای سنین مختلف و با هدف آشنایی توده‌های مردم باشد؛ زیرا در حال حاضر بسیاری از افراد جامعه با واژه‌های بنیادین قرآن آشنا نیستند و این سبب می‌شود تا مردم نتوانند ارزیابی و نقد درستی از ترجمه‌ها و فرهنگنامه‌های قرآنی داشته باشند.

وی با اعتقاد بر اینکه تدریس شیوه‌های فرهنگنامه‌نویسی باید وارد دانشکده‌های ادبیات شود عنوان کرد: مبنای تدریس قرآن و عربی در حوزه‌ی علمیه بنا نهاده شده است، اما امروز با توجه به گسترش دانش‌های ادبیات و لزوم تربیت متخصصان در زمینه‌ی فرهنگنامه‌نویسی باید رشته‌ی فرهنگنامه‌نویسی عام و قرآنی در دانشکده‌های ادبیات ایجاد شود. مصحح «تفسیر قرآن پاک» در پایان با انتقاد از نبود فرهنگنامه‌های تخصصی گفت: در تمام فرهنگنامه‌های تخصصی نمی‌توان با اصطلاحات به کاررفته در آثار «مولانا» و «فردوسی» به درستی آشنا شد و این از نبود مؤلفان و فرهنگنامه‌نویسان متخصص و آگاه ناشی می‌شود.

ضرورت تدریس فرهنگنامه‌نویسی در دانشگاه مبنای تدریس قرآن و عربی در حوزه‌ی علمیه بنا نهاده شده، اما امروز با توجه به گسترش دانش‌های ادبیات و لزوم تربیت متخصصان در زمینه‌ی فرهنگنامه‌نویسی باید رشته‌ی فرهنگنامه‌نویسی عام و قرآنی در دانشکده‌های ادبیات ایجاد شود

قدمعلی‌سرامی:

فرهنگنامه‌های قرآن فاقد نوآوری اند

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران با اشاره به ضرورت‌های وجود فرهنگنامه‌ی قرآن در طول تاریخ تصریح کرد: بسیاری از فرهنگنامه‌های قرآن را می‌توان دوباره‌کاری و تقلید کار گذشتگان دانست؛ اما در دوران معاصر با توجه به نیاز مخاطبان به فهم لغات قرآن، ضرورت تدوین این فرهنگنامه‌ها به شیوه‌های نو و مدرن امروزی بسیار احساس می‌شود.

سرامی با تأکید بر آشنایی فرهنگنامه‌نویسان قرآن با تحول معنایی واژگان عنوان کرد: معنای واژگان در طول زمان در حال تغییر و تحول هستند؛ برای مثال واژه‌ی حیات را می‌توان به معنای زندگی بیولوژیک، حیات روانی و به معنای دانش برداشت کرد و فرهنگنامه‌نویسان قرآن باید سعی کنند ضمن ارائه‌ی معنای اصلی واژه، معانی متعدد آن را در ذیل معنای اصلی و اولیه‌ی کلمه ذکر کنند.

مؤلف از «رنگ گل تاریخ‌خار» با توجه به روش‌های مدخل‌گزینی ادامه داد: در حوزه‌های قرآنی کثرت موضوع وجود دارد و امروز فرهنگنامه‌نویسان قرآنی باید از موضوعات تکراری اجتناب و نیازهای جامعه را درک کنند و به سوی پژوهش و مدخل‌های تازه‌رو آوردند.

وی در پایان تفسیر به‌رأی و دخالت ذوق شخصی مؤلفان را از آسیب‌های بزرگ بر سر راه فرهنگنامه‌های قرآن دانست.

برخی فرهنگنامه‌های قرآن فاقد نوآوری بوده و کاملاً به شیوه‌ی کار گذشتگان شکل گرفته‌اند. دکتر «قدمعلی‌سرامی» عضو هیئت علمی دانشگاه تهران، با بیان این مطلب گفت: فرهنگنامه‌های قرآن از دو واژه‌ی فرهنگنامه و قرآن - که بالاترین کتاب آفرینش است - تشکیل می‌شود و این موضوع نشان می‌دهد که برای شناختن یک فرهنگنامه‌ی قرآن باید به منابع و واژه‌های زبان قرآن شناخت عینی و ذهنی داشت.

وی با توجه به شناخت دال‌ها و مدلول‌ها از جانب فرهنگنامه‌نویسان قرآن یادآوری کرد: فرهنگنامه‌نویسان قرآن باید به کمک عناوین و اصطلاحات اصلی که به نام دال طرح می‌شود و به معنای لغات که مدلول نام دارد جنبه‌های ذهنی و عینی واژه‌ها را مورد بررسی قرار دهند تا این فرهنگنامه‌ها به صورت الفبایی به بهترین شیوه تنظیم شوند.

نویسنده‌ی «از خاک تا افلاک» افزود: در ضرورت تدوین فرهنگنامه‌های قرآن برای مترجمان، استادان و دانشجویان علوم قرآنی شکی نیست؛ اما مفسران نباید با تقلید از فرهنگنامه‌های قرآن به تفسیر بپردازند، بلکه باید با اطلاعات خود به تفسیر قرآن روی آورند.

هاشم هاشم‌زاده‌ی هریسی: شناخت شأن نزول آیات در تدوین فرهنگنامه‌های قرآن ضروری است

فارسی باقی ماند.

هاشم‌زاده‌ی هریسی تصریح کرد: پس از لسان‌التنزیل فرهنگنامه‌های قرآنی و مستندزبانی تدوین شده که از میان آن‌ها می‌توان به «تفسیر مفردات قرآن»، «الدرر فی الترجمان» منصور مروزی که برای جوانان و نوجوانان گردآوری شده است و «ترجمان القرآن» از مسعود جرجانی به تصحیح «عادل بن علی» اشاره کرد. وی با اشاره به فرهنگنامه‌ی لفظی «مفردات راغب» بیان کرد: مفردات راغب به عنوان یک فرهنگنامه‌ی لفظی بسیار معروف است، اما این فرهنگنامه تنها معنی لغوی و اصطلاحی کلمه را توضیح می‌دهد و درباره‌ی شأن نزول آیات معنای کاملی را برای خوانندگان ارائه نداده است.

این قرآن پژوه تسهیل کار مخاطبان را هدف اصلی از تدوین فرهنگنامه قرآنی خواند و گفت: ارائه‌ی کار محتوایی برای تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی ضروری است و اگر پیش از نگارش فرهنگنامه به محتوای آن توجهی نشود، کار تحقیق با مشکلات بسیاری مواجه خواهد شد. هاشم‌زاده هریسی در پایان مخاطبان اصلی فرهنگنامه‌های قرآن را عموم مردم برشمرد و تأکید کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی در دوران معاصر نباید تنها مفسران و مترجمان قرآن را در نظر بگیرد، بلکه باید با هدف رفع نیاز عموم مردم و دانشجویان علوم قرآنی تدوین شود.

فرهنگنامه‌های قرآن باید با رعایت مبنایی مشخص و با شناخت شأن نزول آیات قرآن و زبان عربی آن دوره تدوین شود. حجت‌الاسلام والمسلمین «هاشم هاشم‌زاده‌ی هریسی» قرآن پژوه، با بیان این مطلب گفت: فرهنگنامه‌های قرآن مجموعه‌ی مختصر شده‌ای از معارف مربوط به قرآن و احادیث است که به صورت الفبایی یا موضوعی گردآوری می‌شود.

وی با ارزیابی ضرورت تدوین فرهنگنامه‌های قرآن تصریح کرد: برخی از فرهنگنامه‌های قرآنی به شکل معجم همراه ترجمه‌ی الفاظ یا به صورت دانشنامه‌ای با توضیحات کامل مطالب گردآوری می‌شود؛ اما در تمامی این فرهنگنامه‌ها سعی بر آن است که معارف پراکنده از قرآن یا اهل بیت (ع) به شکل مجموعه‌ای منسجم به صورت الفبایی یا موضوعی در دسترس مخاطبان قرار گیرد تا همه بتوانند به آن معارف به آسانی دست پیدا کنند.

عضو سابق مجلس خبرگان رهبری با اشاره به تاریخچه‌ی شکل‌گیری فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ ادبیات فارسی بیان کرد: با جنگ‌هایی که در ایران صورت گرفت تعداد زیادی از واژه‌نامه‌ها از بین رفت و «لسان‌التنزیل» از مؤلفی ناشناخته به عنوان نخستین فرهنگنامه‌ی قرآنی در ادبیات

حجت‌الاسلام عقیقی بخشایشی:

فرهنگنامه‌های قرآن با نگاهی سطحی نگارش می‌شوند

قرآن یادآوری کرد: معجم‌های قرآن در گذشته در میان اهل سنت و شیعه، سابقه‌ی طولانی داشته و آثاری مانند «نثر طوبی» مرحوم شعرانی، «قاموس قرآن» مرحوم «سیدعلی اکبر قریشی» و اثر مرحوم «صدر بلاغی» در زمینه‌ی فرهنگ و قصص قرآن آثار ارزشی بودند که در زمان گذشته تدوین شدند. وی با توجه به فرهنگنامه‌های لفظی قرآن افزود: بخشی از فرهنگنامه‌های قرآن که در طول تاریخ تدوین شده مفردات و اصطلاحات قرآنی بوده است که در این میان «مفردات راغب اصفهانی» و «مجمع البحرین» اثر مرحوم «مصطفوی» درباره‌ی الفاظ قرآن از جایگاه ویژه‌ای در بین سایر مفردات قرآن برخوردارند. عقیقی بخشایشی با اشاره به پیشرفت تکنولوژی در جامعیت بخشی به فرهنگنامه‌های قرآنی یادآوری کرد: با توجه به گسترش و تنوع اطلاعات در رسانه می‌توان به اطلاعات بسیاری دست یافت و آثاری مبسوط تر نسبت به گذشته تدوین کرد. به اعتقاد وی مداخل فرهنگنامه‌های قرآن با گذشت زمان و پیشرفت علوم مختلف، کامل و نواقص آن باید به دست آیندگان تکمیل می‌شود. مدیر نشر نوید اسلام در پایان با اشاره به روشهای معادل‌یابی در فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر اظهار کرد: معادل‌یابی باید با آشنایی با واژه‌های زمان نزول قرآن و درک درست از آنها در دوران معاصر صورت گیرد تا فرهنگنامه‌های امروز با شیوه‌ی سنتی قدیم واژه‌گزینی نشود.

ضعف مطالعه‌ی مؤلفان در فرهنگنامه‌های قرآن، نگاه سطحی و نبود جامعیت را در این فرهنگنامه‌ها به همراه داشته است. حجت‌الاسلام والمسلمین «عبدالرحیم عقیقی بخشایشی» قرآن پژوه، با ضروری خواندن حضور افراد متخصص در تدوین فرهنگنامه‌های قرآن گفت: تدوین فرهنگنامه‌ها باید توسط متخصصانی که با قرآن، تفاسیر و با دروس خارج از فقه آشنا هستند، صورت گیرد تا اثری کامل و جامع به دست مخاطبان برسد.

وی تدوین فرهنگنامه‌های قرآن را در زمان معاصر محدود و اندک خواند و تصریح کرد: فرهنگنامه‌های قرآن باید توانایی انتقال کامل اطلاعات قرآنی را به مفسران و مترجمان قرآن داشته باشند؛ اما در زمان معاصر تألیف فرهنگنامه‌های قرآنی به طور محدود انجام می‌شود و آثار مستند، مبسوط و گسترده در زمان معاصر دیده نمی‌شود. مؤلف مجموعه‌ی «طبقات مفسران شیعه» با توجه به سابقه‌ی فرهنگنامه‌نویسی قرآن در طول تاریخ بیان کرد: ضرورت آشنایی با قرآن برای ایرانیانی که مسلمان شده بودند بسیار احساس می‌شود؛ به همین دلیل نخستین ترجمه‌ی قرآن از سوی «سلمان فارسی» صورت گرفت و به این ترتیب ضرورت وجود «لغتنامه» و «فرهنگنامه‌ی قرآنی» از همان ابتدا احساس شد. نویسنده‌ی کتاب «فقه‌های نامدار شیعه» با اشاره به نام‌های برخی از فرهنگنامه‌های

معجم‌ها و لغت‌نامه‌های قرآن، پس از ترجمه کلام وحی به زبان فارسی شکل گرفتند و با گذشت زمان و رشد و تعالی علم، وجهه برجسته‌ای یافتند و در حال حاضر آن چه بیش از پیش توجه محققان را به خود جلب کرده، معادل‌یابی این واژه‌نامه بر اساس واژه‌های معاصر و کلاسیک است.

نخستین فرهنگواره‌های قرآنی در تاریخ اسلام توسط «ناصرین ادهم» تألیف شد و سپس فرهنگنامه‌های «تحفه العرب اثر ابوحنیفان»، «تفسیر قریب قرآن» از «محمد انصاری» و «لسان‌التنزیل» از مؤلفی ناشناخته در اواسط قرن سوم به وجود آمدند. از قرن دهم هجری قمری با روی آوردن محققان به سمت دایرة‌المعارف‌های قرآن، فرهنگنامه‌های قرآن به صورت موضوعی تدوین و فرهنگنامه‌هایی به صورت «معجم‌القرآن»، «معجم‌الفاظ»، «معجم‌الاعلام» و «معجم‌المفهرس لمعانی القرآن‌العظیم» تدوین شد. در زمان معاصر نیز بسیاری از محققان و مترجمان قرآن کریم به تألیف فرهنگنامه و دانشنامه قرآن روی آوردند. در زمان معاصر واژه‌ی فرهنگنامه نخستین بار توسط دکتر «احمدعلی رجایی بخارایی» به لغت‌نامه‌های قرآن اطلاق شد و بعدها در زمان معاصر فرهنگنامه‌های قرآنی بسیاری با این عنوان توسط «محمدجعفر یاحقی»، «بهاء‌الدین خرمشاهی»، «کامران فانی» و... منتشر شد.

فرهنگنامه‌های قرآن از نگاه مترجمان

بهاء‌الدین خرمشاهی مترجم قرآن که خود در زمینه قرآن فرهنگنامه بزرگی تألیف کرده است درباره فرهنگنامه‌های قرآن در زمان معاصر می‌گوید: برخی فرهنگنامه‌های یک‌جلدی نمی‌توانند مشکلات محققان و مترجمان قرآن را برطرف کنند و باید مجموعه‌ای کلی از فرهنگنامه‌های قرآن همراه با شرح کلی آیات همراه با شواهد تدوین شود.

وی تصریح کرد: کاربرد فرهنگنامه‌های قرآن تنها شرط کافی بهره‌گیری محققان و مترجمان نیست و آن‌ها باید با طرز استفاده از این فرهنگنامه‌ها آشنایی کامل داشته باشند. خرمشاهی با ارزیابی فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر گفت: در دوران معاصر فرهنگنامه‌های قرآن از لحاظ کمی و کیفی با رشد قابل توجهی روبه‌رو بوده‌اند و آثاری مانند «شرح لغات قرآن» اثر «حسین شریعتمداری» در چهار جلد از تفسیر نمونه‌ی آیت‌الله مکارم شیرازی جوابگوی نیاز بسیاری از مخاطبان و جوانان است.

«مسعود انصاری» از دیگر مترجمان قرآن کریم درباره فرهنگنامه‌های قرآن چنین معتقد است: روش‌شناسی در علوم انسانی امری گزیرناپذیر است، اما در سال‌های اخیر شاهد تدوین فرهنگنامه‌هایی در زمینه‌ی قرآن بوده‌ایم که بدون اشاره به روش‌مندی، تحقیق کامل و نداشتن آشنایی با دانش مهمی مثل روش‌شناسی پدید آمده‌اند. او با اشاره به اهمیت روش‌مندی و طرح در فرهنگنامه‌های قرآنی تصریح کرد: بزرگ‌ترین آسیبی که هم‌اکنون بر سر راه فرهنگنامه‌های قرآنی وجود دارد، نبود طرح‌ریزی مشخص است و اگر در ابتدای تدوین فرهنگنامه‌ها روشی معیار به وجود آید، فرهنگنامه‌های قرآنی هدفمند و کاملی تدوین خواهد شد.

این مترجم قرآن با انتقاد از این که موضوعات برخی فرهنگنامه‌ها با یکدیگر همخوانی ندارد، افزود: در برخی از فرهنگنامه‌ها موضوعات هیچ ارتباطی با یکدیگر ندارند و محققان هرگز به محوریت موضوع‌ها به صورت جدی نپرداخته‌اند و فرهنگنامه‌های قرآنی از این جهت با فراموشی تاریخی مواجه هستند. انصاری تأکید کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی نیاز دارند به موضوعات به صورت تخصصی بپردازند؛ برای مثال در قرآن کریم بیش از ۱۲۰۰۰ بار به نکات اخلاقی اشاره شده و در این کتاب آسمانی واژه‌ی علم و مشتقات آن نیز بیش از ۸۰۰ بار به کار رفته است.

«ابوالفضل بهرام‌پور» دیگر مترجم قرآن با اشاره به شیوه‌های

فرهنگنامه‌های قرآن از نگاه

فرهنگنامه‌های قرآن نیازمند

فرهنگنامه‌نویسی می‌گوید: کسب تجربه‌ی کافی نخستین گام در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی است و جوانان باید در درجه‌ی اول با علوم مربوط به فرهنگنامه‌نویسی آشنا و سپس به تحقیق و نوشتن فرهنگنامه روی آورند.

گردآورنده‌ی مجموعه تفسیر «نسیم حیات» با انتقاد از فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر و کلاسیک تصریح کرد: در فرهنگنامه‌هایی مانند «قاموس قرآن»، «مجمع البحرین» و «مفردات راغب» لغت‌های استعمال شده‌ی فراوانی با معادل‌های فارسی وجود دارد؛ اما این لغت‌نامه‌ها نمی‌تواند یک مفسر یا مترجم قرآن را قانع کند. بهرام‌پور اطناب را از مشکلات اساسی وارد بر فرهنگنامه‌های قرآنی دانست و یادآوری کرد: یکی از آسیب‌هایی که در فرهنگنامه‌های قرآنی وجود دارد، این است که در برخی از لغت‌نامه‌ها در برابر یک لغت، معانی بسیار به کار رفته است؛ برای مثال در برابر کلمه‌ای مانند «نوم» تعبیری مانند «خواب پرندگان»، «تعبیر خواب» و... به کار رفته و سبب شده تا لغت‌ها با حجم بالا به مخاطبان عرضه شود.

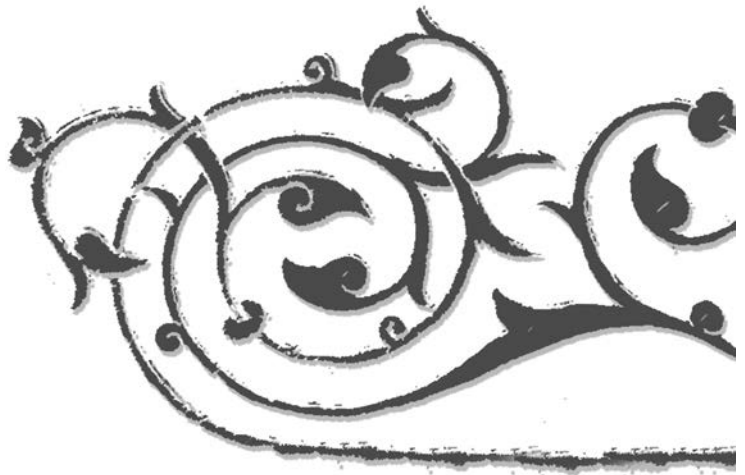
فرهنگنامه‌های قرآن از نگاه فرهنگنامه‌نویسان

دکتر «علی رواقی» مؤلف «فرهنگواره واژگان قرآن» لزوم مخاطب‌شناسی در این فرهنگنامه‌ها را مهم‌ترین اصل دانسته و بیان می‌کند: هم‌اکنون تعداد کمی از محققان به تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی می‌پردازند و کم‌تر به ضرورت تدوین این دانشنامه‌ها توجه می‌شود و این موضوع سبب شده است تا این پژوهش‌ها با معیارهای علمی سازگار نباشد.

وی با اشاره به این که فرهنگنامه‌نویسان قرآنی به نیاز امروز مخاطبان خود بی‌توجه هستند تصریح کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی باید سطح فرهنگی و دانش مردم زمان را در نظر بگیرند؛ زیرا هم‌اکنون فرهنگنامه‌هایی در زمینه‌ی قرآن تدوین می‌شود که نه تنها عوام جامعه، بلکه خواص را نیز راضی نمی‌کند.

مؤلف «فرهنگواره‌ی واژگان قرآنی» با بیان این که هم‌اکنون ضرورت تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی برای کودکان و نوجوانان احساس می‌شود افزود: در حال حاضر نیاز به آشنایی کودکان با فرهنگنامه‌های قرآنی احساس شده و باید شیوه‌های آشنایی استفاده از فرهنگنامه‌ها از همان سنین کودکی در مدارس آموزش داده شود.

دکتر «محمدجعفر یاحقی» از دیگر فرهنگنامه‌نویسان قرآن در کشور با ضروری دانستن مطالعه فرهنگنامه‌های کلاسیک می‌گوید: اکثر کسانی که به کار فرهنگنامه‌نویسی قرآن مشغول‌اند، به دوزبان فارسی و عربی اشراف لازم ندارند

کارشناسان و صاحب‌نظران

معادل‌یابی درست هستند

و از برخی دانش‌های قرآن مانند نحو، صرف، تفسیر، تلاوت و دانش‌های ادبی بی‌اطلاع هستند.

وی با بیان این مطلب که فرهنگنامه‌ها نباید تنها به معادل‌یابی بسنده کنند ادامه داد: فرهنگنامه‌ها و جوه‌های مختلفی به غیر از معنای صرف لغات دارند و محققان نباید مانند فرهنگنامه‌های قرآنی کلاسیک به لغت معنی بسنده کنند و باید جنبه‌های کاربردی را در نظر گرفته و فرهنگنامه‌های قرآنی را به صورت «کشف‌الایات» و «کشف‌المطالب» به مخاطبان ارائه دهند.

گردآورنده‌ی «فرهنگ قرآن» با توجه به تأثیر فرهنگنامه‌ها بر ترجمه‌های امروزی قرآن عنوان کرد: تحقیقات زیادی درباره‌ی تفسیر و ترجمه براساس فرهنگنامه‌های قرآن صورت گرفته است؛ اما امروزه تنها برای ترجمه از فرهنگنامه‌های قرآنی بهره گرفته نمی‌شود و لغت‌نامه‌های قرآنی بیشتر فرایند فرهنگی و جانبی دارند.

«احمد خاتمی» گردآورنده سه جلد فرهنگ موضوعی قرآن کریم با اشاره به برداشت‌های امروزی از مداخل و معادل‌های قرآنی افزود: در هر دوره می‌توان مفاهیم جدیدی منطبق با نیاز و افزایش سطح علمی و درک عمومی مردم آن زمان از قرآن برداشت کرد و فرهنگنامه‌نویسان قرآنی نیز باید با توجه به موضوعاتی که مفسران گذشته به آن توجه کرده‌اند و با نگاه دقیق، آثار کامل‌تری را نسبت به گذشته خلق کنند.

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی با اشاره به شیوه‌های معادل‌یابی‌های در فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر اظهار کرد: قرآن قابلیت این را دارد که در دوره‌های مختلف منشأ ظهور یک دسته از مفاهیم متناسب با نیاز آن روزگار باشد و مباحث مفهوم‌شناسی قرآن کریم به هر زبان که محققان آن عصر تشخیص دهند، می‌تواند تدوین شود.

حجت‌الاسلام و المسلمین «علی خراسانی» مسئول سابق مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم ضمن تعریف فرهنگنامه‌های قرآن می‌گوید: فرهنگنامه‌های قرآنی گونه‌ای از دایرة‌المعارف‌ها هستند و مشکلی که ضمن کمبود منابع انسانی در این فرهنگنامه‌ها به چشم می‌خورد، نبود تلقی مناسب از اهمیت این پروژه‌های تحقیقاتی است و اگر این فرهنگنامه‌ها از حمایت ملی و همه‌جانبه برخوردار شوند، فرهنگنامه‌های جامع و کاملی برای استفاده‌ی پژوهشگران تدوین می‌شود. وی با اشاره به مراحل تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی تصریح کرد: تدوین فرهنگنامه‌ها کاری وسیع و گسترده محسوب می‌شود و مهم‌ترین ضعف و کاستی آن، زمان محدود در گردآوری مداخل‌ها است.

مسئول مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم یکی از مهم‌ترین مراحل گردآوری فرهنگنامه‌های قرآنی را گردآوری و جمع‌آوری مداخل دانست و تأکید کرد:

یکی از اساسی‌ترین مراحل تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی مدخل‌گزینی است. حجت‌الاسلام خراسانی با توجه به منابع مورد استفاده در فرهنگنامه‌ها ادامه داد: تفسیرها مهم‌ترین راهنما و دستمایه برای بیان مجموعه روایات، شأن نزول، اعلام مرتبط با آیات قرآن، بیان اصطلاح‌نامه‌های علوم قرآنی و مستندات قرآنی در مداخل و نمایه‌ها هستند.

دکتر حجت‌الاسلام و المسلمین «حسین علوی‌مهر» مدیر اجرایی دانشنامه‌ی قرآن‌شناسی درباره آسیب‌شناسی فرهنگنامه‌های قرآنی گفت: در دایرة‌المعارف‌ها، تنوع دیدگاه‌ها برای علاقه‌مندان مفید و سودمند خواهد بود و جامعیت و جهت‌دهی را در تحقیقات قرآنی سبب می‌شود.

نویسنده‌ی کتاب «قرآن و دفاع» با انتقاد از معادل‌یابی‌ها در فرهنگنامه‌ها ادامه داد: بسیاری از محققان در تدوین فرهنگنامه‌های جدید قرآنی به شرح مسائل کلی در موضوعات خاص می‌پردازند و سعی دارند تا پژوهش‌ها به سمت تازگی پیش رود و به معادل‌یابی تنها به عنوان یک ابزار جانبی نگاه می‌کنند.

وی استفاده از منابع اصیل و دست اول را در تدوین فرهنگنامه‌های قرآنی ضروری خواند و بیان کرد: آن‌چه هم‌اکنون در فرهنگنامه‌ها اهمیت دارد استفاده از منابع اصیل دست اول است و منابع تکراری نه تنها از لحاظ علمی کاربرد چندانی ندارد، بلکه خواننده را از منابع باارزش دور می‌کند و اعتبار فرهنگنامه‌ها را پایین می‌آورد. حجت‌الاسلام و المسلمین «محمدفاکر» رییس مؤسسه‌ی تخصصی تفسیر حوزه‌ی علمیه‌ی قم با اشاره به ضرورت آشنایی فرهنگ‌نامه‌نویسان قرآنی به اصطلاحات قرآن و بیان معنای درست معادل‌های آن گفت: در بسیاری از ترجمه‌های صورت گرفته از قرآن، تنها ۸۰ درصد متن به خواننده منتقل شده است و مترجمان قرآن نتوانسته‌اند معنای واضحی از اصطلاحات را به زبان امروز منتقل کنند. وی با توجه به لزوم مخاطب‌شناسی در فرهنگنامه‌های قرآن تصریح کرد: گردآورندگان فرهنگنامه‌ها، افراد معتبر علمی هستند و سعی دارند تا در این دایرة‌المعارف‌ها مؤاخذ را به صورت تخصصی و با منابع اصلی به طور کامل برای مخاطبان بیان کنند.

رییس مؤسسه‌ی تخصصی تفسیر حوزه‌ی علمیه‌ی قم با اشاره به شیوه‌های مدخل‌گزینی در فرهنگنامه‌های قرآنی یادآوری کرد: پژوهشگران در مدخل‌گزینی دانشنامه‌ها و فرهنگنامه‌های قرآنی با مشکلات زیادی روبه‌رو نیستند و هم‌اکنون مدخل‌ها براساس معارف درون قرآن و برون قرآن مطابق با عرف جامعه صورت می‌گیرد.

دکتر «عزیزاله جوینی» مؤلف «مفردات قرآن» با اعتقاد بر این‌که وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی باید به تدوین و حمایت از فرهنگنامه‌نویسان قرآنی اقدام کند اظهار کرد: فرهنگنامه‌های قرآنی بسیاری در کتابخانه و مراکز می‌مانند آستان قدس رضوی وجود دارند که هنوز ناشناخته مانده‌اند و تصحیح این فرهنگنامه‌ها حمایت هر چه بیشتر متولیان فرهنگی را می‌طلبد.

جوینی از فرهنگنامه‌های قرآنی به عنوان عاملی برای اتحاد ملی و انسجام اسلامی نام برد و ادامه داد: فرهنگنامه‌های قرآنی این توانایی را دارند که اتحاد را در سطح ملی افزایش داده و مردم را هرچه بیشتر به یکدیگر نزدیک کنند و به دلیل این‌که هرگز مرزی را بین شیعه و سنی تعیین نکرده‌اند می‌توانند وسیله‌ای مهم برای افزایش انسجام اسلامی باشند.

در تمامی گفت‌وگوهای انجام شده آن‌چه جلب توجه می‌کرد تأکید کارشناسان بر سطحی‌نگری برخی مؤلفان در تألیف فرهنگنامه‌های قرآن بود. آن‌چه مسلم است فرهنگنامه‌های قرآنی در تمام دوران‌ها، کمک بسیاری به مترجمان و مفسران کلام وحی کرده‌اند و در عصر حاضر با رویکرد کار گروهی و معادل‌یابی درست، باید مشکلات و آسیب‌های این دانشنامه‌ها برطرف شود.

منوچهر صدوقی سها:

معادل یابی در برخی فرهنگنامه‌های قرآن تفسیر به رأی است

اما بسیاری از آن‌ها در ضمن تألیفات آثار دیگر پدید آمده و شهری به نام فرهنگنامه پیدا نکرده است. وی از «الادغان سیوطی» و «فرهنگ مفردات راغب اصفهانی» به عنوان فرهنگنامه‌ای منحصر به فرد برای قرآن نام برد و تصریح کرد: فرهنگ مفردات راغب به دلیل توضیح ریشه‌ی همه‌ی مفردات قرآن و به کاربرد آیاتی که به عنوان شاهد به کار رفته، سخت مورد توجه محققان در طول تاریخ بوده است.

نویسنده‌ی کتاب «تاریخ حکما و عرفای متأخر» افزود: از دیگر فرهنگنامه‌های قدیمی که واژگان را به طور کامل توضیح می‌دهد می‌توان به «مجمع البحرین» اشاره کرد که لغات قدیمی را جمع‌آوری و در باره‌ی شکل‌گیری هر یک از آن‌ها توضیح کامل داده است. وی فرهنگنامه‌های قرآنی را در طول تاریخ با نواقصی همراه دانست و تأکید کرد: دانشنامه‌نویسان قرآنی در طول تاریخ سعی داشته‌اند تمامی دانش‌های مربوط به قرآن را در یک محدوده جمع‌آوری کنند، اما کارهایی که در این زمینه تاکنون صورت گرفته مطلوب نبوده است. صدوقی سها در پایان هدف اصلی نگارش فرهنگنامه‌های قرآنی را تنها جذب مخاطبان خاص جامعه عنوان کرد و افزود: فرهنگنامه‌های قرآنی نمی‌توانند مخاطبان عام را جذب کنند و باید مؤلف و مخاطب این فرهنگنامه‌ها مسلط به معارف قرآن، علم تفسیر، علم لغت و سایر علوم مانند محکم و متشابه باشند.

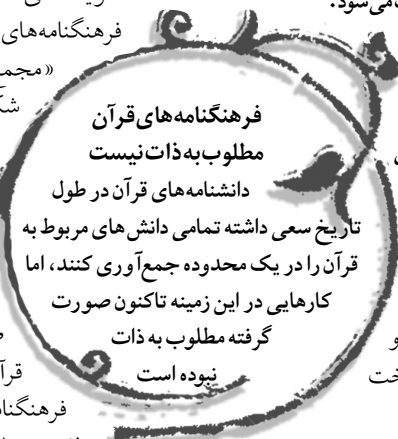
برخی از فرهنگنامه‌نویسان قرآن بدون تسلط به معنای واژگان اقدام به معادل‌یابی می‌کنند که این معادل‌یابی‌ها به گونه‌ای تفسیر به رأی محسوب می‌شود.

دکتر «منوچهر صدوقی سها» پژوهشگر و استاد دانشگاه، با بیان این مطلب گفت: کلمات قرآن با معانی بسیاری به کار می‌روند و تسلط، نخستین شرط استخراج معانی این کلمات است؛ اما در حال حاضر برخی از مؤلفان بدون توجه به معنی اصلی به دریافت خود بسنده کرده و برداشت شخصی خود را در این فرهنگنامه‌ها وارد می‌کنند.

وی با تعریفی از فرهنگنامه‌های قرآنی بیان کرد: فرهنگنامه‌های قرآن مجموعه‌هایی هستند که آیات و سوره‌های را بررسی و در طول تاریخ مفسران را در شناخت معاجم و اعلام قرآن راهنمایی کرده‌اند.

این پژوهشگر به تدوین نخستین فرهنگنامه‌های قرآنی در طول تاریخ اشاره و عنوان کرد: نخستین آثاری که در تاریخ اسلام شکل گرفته در باره‌ی قرآن بوده،

فرهنگنامه‌های قرآن

مطلوب به ذات نیست

دانشنامه‌های قرآن در طول

تاریخ سعی داشته تمامی دانش‌های مربوط به

قرآن را در یک محدوده جمع‌آوری کنند، اما

کارهایی در این زمینه تاکنون صورت

گرفته مطلوب به ذات

نبوده است

معصومه یزدان پناه:

فرهنگنامه‌های قرآن از شیوه‌های نوین فرهنگنامه نویسی پیروی نمی‌کنند

فرهنگنامه نویسان قرآن دنباله روی گذشتگان بوده‌اند و این موضوع سبب دور شدن این فرهنگنامه‌ها از شرایط روز و نوین فرهنگنامه نویسی در سطح دنیا شده است. «معصومه یزدان پناه» مترجم قرآن، با بیان این مطلب گفت: تمامی فرهنگنامه‌های قرآن به زبان عربی به شیوه‌ی ۱۴۰۰ سال گذشته و به حالت سنتی باقی مانده و فرهنگنامه‌هایی که در گذشته و امروز برای قرآن به زبان فارسی تدوین می‌شود، تغییرات بسیار جزئی کرده‌اند، اما هنوز با شرایط فرهنگنامه نویسی نوین مطابقت ندارند.

وی با انتقاد از پیروی برخی فرهنگنامه نویسان قرآن از شیوه‌های گذشته تصریح کرد: دنباله روی و تقلید از شیوه‌ی فرهنگنامه نویسان گذشته سبب شده تا جامعه به سمتی سوق پیدا کند که فرهنگنامه‌های قرآنی از حالت سنتی تغییر نکنند.

این مترجم قرآن ادامه داد: در شرایطی که در کشور ما امکاناتی مانند شبکه‌ی اینترنت وجود دارد باید فرهنگنامه نویسی قرآن هم با شرایط کنونی و مدرن پیش رود.

وی اساس فرهنگنامه نویسی قرآن را استفاده از تفاسیر در دوره‌های مختلف دانست و تأکید کرد: فرهنگنامه‌های قرآن از صدر اسلام از تفاسیر استخراج و واژه‌های این فرهنگنامه‌ها با استفاده از تفاسیر مختلف تدوین شدند و این نشان می‌دهد که برای روزآمدن بودن فرهنگنامه‌ها، تفاسیر هم باید بروز نوشته شود، اما هم اکنون فرهنگنامه‌های قرآنی براساس تفاسیر

قرون اولیه‌ی اسلام چاپ می‌شود.

این مترجم قرآن با اعتقاد بر اینکه فرهنگنامه‌های قرآن باید در زمان معاصر برای تمامی اقشار جامعه تدوین شود اظهار کرد: جامعه‌ی ما همواره پاسدار ارزش‌های اسلامی است و فرهنگنامه نویسی برای قرآن نیاز به برخی تکنیک‌های خاص دارد؛ ولی در حال حاضر برخی از فرهنگنامه‌ها به گونه‌ای اعراب‌گذاری می‌شود که فقط قشری خاص می‌توانند آن را مطالعه کنند و نسل جوان از خواندن آن‌ها خسته و دلزده می‌شوند.

وی در پایان با انتقاد از برخی فرهنگنامه‌های قرآنی معاصر تصریح کرد: در دهه‌های اخیر رشد چاپی فرهنگنامه‌ها افزایش یافته، اما رشد متنی تغییر نکرده است، زیرا در کشور ما نویسندگان مانند یک بنگاه معاملاتی عمل می‌کنند و براساس خواسته‌های برخی مراکز مانند ارشاد و مرکز طبع و نشر قرآن کریم اقدام به گردآوری فرهنگنامه‌ها می‌کنند.

ویرایشگری فرهنگنامه‌های قرآنی